

*Án a d'el'*

# ÉDES ANYANYELVÜNK



XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

1990. JÚLIUS-SZEPTEMBER

ÁRA: 25 FORINT

## Új nyelvi eszmények felé

### A tartalomból

Határainkon túl...

**Ágoston Mihály:**  
A jugoszláviai magyarság  
anyanyelvéről

**Balogh Lajos:**  
Híradás Kárpátaljáról

**Grétsy László:**  
Nyelvi túlbiztosítások

**Lőrincze Lajos:**  
Állati!

**Szilágyi Ferenc:**  
Csalagút

**Fábián Pál:**  
Verecke híres útja

**Láng Miklós:**  
Háztáji szólások

**Balázs Géza:**  
Borítékok vallomása

**Deme László:**  
A jubileumi Kazinczy-döntőről

**Lucza Katalin:**  
Erasmus a nyelvtanórán

A hazai nyelvművelés fő vonala az elmúlt évtizedekben az irodalmi és köznyelv névvel megnevezett nyelvváltozatot tartotta és tartja ma is a nyelvi normának, a követhető nyelvi eszménynek. Nagy általánosságban, illetőleg egyes részleteiben e nyelvi normát a nyelvművelő irodalom folyamatosan rögzítette; leglátványosabban a Nyelvművelő kézikönyv két vaskos kötetében. A nyelvtankönyvek pedig az iskolai oktatásban a felnövő új nemzedékek körében terjesztették ezt a nyelvi ideált.

A rögzített nyelvi ideál legátfogóbb vonásaként összefoglalóan egyetlen gondolatkör lehet megnevezni: a nyelvi egységesülés eszményét, ezen egységesülésben az irodalmi és köznyelvnek mint nyelvjárások fölötti kiművelt nyelvváltozatnak a terjedését és terjesztését a többi változat rovására, méghozzá társadalmi, országos méretekben. E kívánságnak, mely csak részben teljesült, számos kiváltó oka van. Legalapvetőbb a nemzet fennmaradása, a nemzet egysége és a nyelv egysége közötti összefüggések megfogalmazása (néha eltúlzása), valamint a művelődési lehetőség, a művelődési egység létrehozása.

Az újabb magyar nyelvészeti kutatások arról győzik meg a figyelmes szemlélőt, hogy az óhajtott nyelvi egység nem jött létre. A területi nyelvváltozatok nem szűntek meg, jóllehet a nyelvjárások viszonylagos zártsága fölbomlott,

a helyettük kialakuló regionalitás – egy-egy terület sajátos, hagyományos nyelvi arculata – viszont erősnek bizonyul ma is. Emellett a városi kultúrában a legkülönbözőbb szinteken új és új nyelvváltozatok támadtak és támadnak a mindennapi társalgástól a szépirodalomig. E folyamatban, mely a szellemi értelemben vett polgárosodás része, nyilvánvalóan nagy szerepet játszott és játszik ma is a magyarországi politikai rendszerváltás, melynek óhatatlanul lesznek művelődési, kulturális következményei.

Az egységes nyelvi norma szempontjából legfontosabb következmény kétségkívül az általános pluralizálódás, a hagyományokon és az újdonságokon alapuló sokszínűség kifejlése. A polgárosodás folyamatában a csoport és az egyén került előtérbe – nemzeti és társadalmi keretben persze, de mégis a korábban uralkodó osztálytársadalmi helyett. Ennek vagyunk tanúi egy-két éve.

Vajon mit tehet a nyelvművelés ebben a helyzetben? Fenntarthatja-e a nyelvi egységet hirdető álláspontját, ragaszkodhat-e a már rögzített nyelvi ideálhoz, vagy elismeri az új nyelvi változásokat (kényszerűen vagy örömmel), s új nyelvi eszményt fogalmaz meg. Alighanem ez utóbbi választás lesz az ésszerűbb. Technikailag ugyan nem lehetetlen egy erősen tagolt társadalomban sem a műveltségi alapú nyelvi egység, ám erre igen kevés az esély: az átlá-



# ÉDES ANYANYELVÜNK

Megjelenik  
a Magyar Tudományos  
Akadémia  
anyanyelvi, helyesírási  
és magyar nyelvészeti  
bizottságának, valamint  
a Magyar  
Nyelvtudományi  
Társaságnak,  
a TIT országos magyar nyelvi  
választmányának és  
a Széchenyi Társaságnak  
a támogatásával.

A szerkesztőbizottság  
elnöke:  
Lőrincze Lajos

Szerkesztőbizottság:  
Deme László  
Fábián Pál  
Halasy Nagy Endre  
Rácz Endre  
T. Nagy Gábor

Felelős szerkesztő:  
Bencédy József

Helyettese:  
Grétsy László

A rajzokat Dallos Jenő  
készítette.

Szerkesztőség:  
Budapest VII.,  
Kazinczy u. 23-27.  
1364 Budapest  
Pf. 122.

Kiadja:  
a Széchenyi Társaság

Felelős kiadó:  
Dr. Rubovszky András

Megjelenik negyedévenként.

Egy szám ára: 25 Ft.

Előfizethető:  
a Széchenyi Társaságnál,  
Sobieski János u. 40. I. e. 1.  
közvetlenül vagy  
postautalványon.

Előfizetési díj: fél évre 50 Ft,  
egy évre 100 Ft.

Szedés:  
CERBERUS kft.  
1072 Budapest,  
Király u. 47. Telefon: 12-13-902  
Nyomás:  
PRESSCO kft.  
Reviczky u. 9-11.  
Felelős vezető: Bakró László

gos nyelvhasználat, a mindennapi  
nyelvkritika az elmúlt húsz évben  
sok változást hozott a magyar  
nyelv életében – részben a rögzít-  
ett nyelvi eszmény értékrendjét  
megbontva, részben pedig az egy-  
ség ellen hatva.

Az egyik legfontosabb ilyen vál-  
tozás kétségkívül a szlengesedés  
volt (erről előző számunkban már  
szóltam). A városi szleng jellegű,  
folyton változó nyelvhasználat fő  
jellemzői közé tartozik a régi érté-  
kek megkérdőjelezése, az ironizá-  
lás, olykor a durvaság. Másrészt a  
beszéd, különösen a spontán, al-  
kalmi társalgás fölgyorsult. E folya-  
matban a magyar beszéd tiszta ar-  
tifikulációja az átalakulás jegyeit  
mutatja: a kiejtés – a gyorsaság  
miatt is – egyre lágyabb, elnyelőbb  
lesz, minden tiltakozás ellenére.  
(Hasonló folyamat jó néhány száz  
évvvel ezelőtt lejátszódott az angol-  
ban is.) Még nem lehet tudni, hogy  
ez átfogó változás lesz-e vagy  
sem, s ha igen, akkor romlásnak  
tekinthető-e vagy funkcionális vál-  
tozásnak. E gyorsulással kétségkí-  
vül összefüggésben a mondat  
szerkezete is bizonyos módosulá-  
sokat szenved, újból főképp a  
spontán beszédben: a hiányosság,  
a töredezettség, a tömör utalás, az  
előfeltevés kap nagyobb szerepet.

Mindehhez valószínűleg csatlá-  
kozni fog még jó néhány jelenség,  
amely a hazai értékrend és műve-  
lődési szerkezet átalakulásából  
következik. Így a kevésbé művel-  
tek tekintélyes része még alacso-  
nyabb szintű nyelvi kultúrával fog

élni a közoktatás nagyobb mérvű  
javulásáig. Ugyanakkor, miközben  
bizonyos csoportok és egyének  
nyelvi öntudatukat kifejezhetik,  
nyelvi kultúrájukat kiteljesíthetik,  
addig más rétegek a divatokat lo-  
vagolják majd meg, s félműveltsé-  
gükre alapozva a nyelvi ízléstel-  
enség közegeiben élnek. Ezt erő-  
sítheti paradox módon az Európa  
felé nyitásnak – még kellően  
számba nem vett – várható nyelvi  
következménye: az angol mellett  
a németből és a franciából is újra  
erősen érkező idegen szavak és  
szerkezetek bizonyosan. A kam-  
pányszerű idegennyelv-tanulási  
hullám is ehhez járul majd hozzá.

A nyelvi pluralizmusban a hazai  
nyelvművelésnek új értékrendet  
kell tehát fölállítania. Ez az érték-  
rend a területi és társadalmi nyelv-  
változatok legértékesebbjeit tar-  
talmazhatja, de nem egyetlen ko-  
difikált normaként, hanem eleve  
sokféleségében. Így képes befo-  
gadni az értékes új jelenségeket,  
az értelmiségi és a művész örök  
eltéréseit, ugyanakkor hiteles pél-  
dát tud adni a fölfelé igyekvőknek.  
Ezzel a jelenlegi norma Budapest-  
központúsága oldódna, nivelláló  
hatása csökkenne, tekintélye újból  
nőne. S ez csak fokozhatja a ma-  
gyar nyelv szerepét a magára ta-  
láló nemzet életében, hiszen a vál-  
tozatosság is a hagyományokból  
ered. S a magára találó nyelvi ön-  
tudat növelné az olyannyira hiány-  
zó nemzeti önbizalmat.

Tolcsvai Nagy Gábor

(A nyelvhasználati átrétegződés képletével egyetértünk, ennek értékeléséről azonban még  
sokat fogunk vitatkozni. Várjuk olvasóink hozzászólásait is. – A szerk.)

## Tartalom

|                                                                        |    |
|------------------------------------------------------------------------|----|
| Tolcsvai Nagy Gábor: Új nyelvi eszmények felé .....                    | 1  |
| Ágoston Mihály (Újvidék): A jugoszláviai magyarság anyanyelvéről ..... | 3  |
| Balogh Lajos: Híradás Kárpátaljáról .....                              | 5  |
| Grétsy László: Nyelvi túlbiztosítások .....                            | 6  |
| Szilágyi Ferenc: Csalagút és társai .....                              | 7  |
| S. Z.: Fiú-e vagy lány, netán asszony? .....                           | 7  |
| B. G.: Rövidítgetünk .....                                             | 8  |
| Simon Zsolt: Koedukált stílus .....                                    | 8  |
| Láng Miklós: Háztáji szólások .....                                    | 9  |
| Lőrincze Lajos: Állati .....                                           | 9  |
| Thimar Márta: Beszélt nyelvi kutatások .....                           | 10 |
| B. J.: Argószótár .....                                                | 10 |
| Bencédy József: Tanulmányok a századforduló stílustörekvéseiről .....  | 11 |
| Büky László: Szaknyelvi divatok .....                                  | 11 |
| Szende Aladár: A szolnoki példa .....                                  | 12 |
| Balázs Géza: A borítékok vallomása .....                               | 13 |
| Fábián Pál: Verecke híres útja .....                                   | 13 |
| Szathmári István: Vessző kellett volna .....                           | 14 |
| F. Kovács Ferenc: Újra a telefonszámokról .....                        | 14 |
| Zimányi Árpád, Hőnyi Ede: Miskolci gondok .....                        | 14 |
| Pontozó .....                                                          | 16 |
| Postaláda .....                                                        | 17 |
| Deme László: A jubileumi Kazinczy-döntőről .....                       | 18 |
| Graf Dezső: Negyedszázad a szép szó jegyében .....                     | 18 |
| Miskolczi Margit: A „Beszélni nehéz!”-táborok .....                    | 19 |
| Lucza Katalin: Erasmus a nyelvtanórán .....                            | 20 |



# A JUGOSZLÁVIAI MAGYARSÁG ANYANYELVÉRŐL

Megjelent az újvidéki Magyar Szó 1990. márciusi különszámában

Nyilvánvaló tény, mégis célszerű lehet emlékeztetni arra, hogy a nemzetiségi (és a nemzeti) identitásban nem kizárólagos, de legtöbbször központi szerepe van az anyanyelvnek, pontosabban a helyi *nyelvállapotnak* és *nyelvhasználatnak*.

Ez a kettő egymással szorosan összefügg. Az anyanyelvet ugyanis csak a nyelvközösség tarthatja fenn, hiszen közösségi lét terméke minden természetes nyelv. A nyelvhasználati jog tehát eleve csak kollektív jog lehet. Ez nemcsak a kisebbségi nyelvek használatára vonatkozik, de inkább így indokolt fogalmazásunk: *arra is*.

A nemzetiségi nyelvhasználat kérdése mégis sajátos. A nemzetiség nyelve általában kisebbségi helyzetben él, vagyis olyan közegben, ahol területileg együtt élnek a többségi anyanyelvűekkel a kisebbségek. Itt a közélet (a közigazgatás, a művelődési élet, a közoktatás, a kereskedelem stb.) vagy teljes mértékben többnyelvű alakul (ilyen gyakorlat szinte sehol sem valósult meg, nálunk sem soha), vagy részleges többnyelvűség jön létre (ilyen társadalomban az abszolút egynyelvűség is ritkaság, főleg civilizált területeken).

A közéletben csak *részlegesen* érvényesülő anyanyelv hiányát semmi sem pótolhatja egészen: sem nyelvművelés, sem anyanyelvű közoktatás. A többnyelvű társadalmak azonban rugalmasan és egyértelműen megfogalmazott törvényekkel jelentős mértékben enyhíthetik azokat az objektív nehézségeket, melyek a társadalom többnyelvűségéből eredően a kisebbségi anyanyelvű polgárokat sújtják.

Egy-egy nemzetiség területi megoszlása általában aránytalan. Vannak helységek, melyekben a nemzetiségi anyanyelvűek élnek nagy többségben. Az ilyen helységekben (illetve városrészekben) vagy nagyobb tájegységekben általában megvannak az objektív feltételek arra, hogy a nemzetiség

anyanyelve szerepeljen első hivataltos nyelvként az egész közéletben, ideértve a közoktatást, a közigazgatást, a kereskedelmet, az egészségügyet stb.

Ha ilyen helyen viszonylag egészen kibontakozhatna társadalmi szinten a nemzetiségi anyanyelv használata, ennek a helyi köznyelvben jelentkező pozitív eredménye várhatólag éltetően sugározna ki a nemzetiségi nyelvterület olyan részeire is, ahol a társadalom objektív feltételei folytán a nemzetiségi anyanyelvhasználat már csak többé-kevésbé korlátozott lehet.

Ez az „éltető kisugárzás” különösen fontos lehet a nemzetiségi anyanyelvű kéaderképzés szempontjából. Az anyanyelvet hivatásból használó káderek ugyanis alapföladatukat általában nem látják el jól, hogyha képesítésüket nem azon a nyelven kapták, amelyen a munkájukat végzik. Itt első sorban az általános iskolai és a középiskolai pedagógusokra gondolok, valamint a nemzetiségi nyelvű tömegtájékoztató dolgozóira és a színművészekre, másodsorban pedig orvosokra, ápolókra, az igazságszolgáltatásban dolgozókra, politikusokra, kereskedőkre stb. (Azért „másodsorban”, mert noha ezeken a területeken is elemi fontosságú lenne biztosítani a zavartalan anyanyelvű kommunikációt a lakosság nemzetiségi nyelvű rétegével, az utóbbi foglalkozáscsoportban a szakkáderek nyelvismeretének foka a gyakorlati céltól függően más kritériumú lehet. Itt a többnyelvű tevékenységre való alkalmasság az alapszempont.)

A nemzetiségi anyanyelvű lakosság azonban, bármelyik részén él is a nemzetiségi nyelvterületnek, nemcsak anyanyelvén kommunikál. A többségi nyelv jelentős részükénél nem alkalmilag, hanem állandó tényezőként van jelen a mindennapjainkban. A nemzetiségi polgár, akár csak a többi, moziba jár, tévéhíradót hallgat, úrlapokat tölt ki, közigazgatási okiratokat olvas és fogalmaz,

munkahelyén más nyelvű társai-val érintkezik, beszédekkel hallgat, szakkönyveket olvas stb. Ez az állandó érintkezés ugyanazon idegen nyelvvvel több-kevesebb háttással van anyanyelvi készségére, mely – egyébként is csonka lévén – ebből a nyelvből egészül ki, azaz keveredik vele, fölszívódik az egyén észjárásába, sőt észrevétlenül kollektív terméként is kialakul egyfajta idegenszerű anyanyelvi készség, idegenszerű észjárás.

Az tehát eleve értelmetlen fölfogás lenne, és tájékozatlanságra vallana, hogy ilyen körülmények között a nemzetiségi anyanyelvének megfelelően olyan szintű és intenzitású intézményes gondozás is, amilyent a homogén nyelvterületek tanulói kapnak, illetve amilyen a többségi tananyelvű közoktatás programja. Logikus ugyanis, hogy a nemzetiségi anyanyelve nem azonos gondozást igényel, hanem annál többet, minél erősebb idegen hatás éri, s minél redukáltabb életet él a társadalomban.

Hogy a nemzetiségi nyelvű lakosság életképessé tehesse anyanyelvét, a közoktatásban három sajátos tartalmi többletről is gondoskodni kellene. (1) A teljes anyanyelvű általános iskolában és a teljes anyanyelvű középiskolában lehetőleg pótolni kellene az anyanyelvhasználat redukáltságából eredő hiányt (a korszerű közoktatás dolga erre módot és módszert találni). (2) A kontrasztivitás módszerre építve tudatosítani kellene, és kiküszöbölni az esetleg otthonról hozott és naponta újratöltődő idegen nyelvi hatást a tanulók anyanyelvi készségéből. (3) Fontos lenne olyan „útravaló”-t adni nekik, hogy majd a többnyelvűség közegében anyanyelvi készségüket önmaguk is képesek legyenek tovább építeni szakképesítésük alatt és majdani szaktevékenységük folyamán.

A művelt népek körében, szerte a világon, az anyanyelvű közoktatás az anyanyelvi köznyelv megis-



merésének, megtartásának és fejlesztésének az alapja. Ezért az anyanyelvű alap- és középfokú közoktatás biztosítása elemi fontosságú, akár hazai, akár külföldi (anyaországi) képesítésű szakkaderekkel. Ez alapul szolgálhatna egy-egy nemzetiségi nyelv minimális életfeltételeihez.

Már ezért a minőségi körforgásért is, magától értetődő, hogy a tanító- és a tanárképzést (nemcsak az anyanyelv szakos tanárképzést!) kizárólag az iskolák tannyelvén lehetne célszerűen elvégezni.

Közhely lenne azt bizonygatni, hogy a tanulókat anyanyelvük köznyelvi változatára nemcsak az anyanyelv-tanár tanítja, hanem a fizikatanár, a földrajztanár, a matematikatanár is, azaz mindegyik; még az angoltanár és a szerbhorvátanár is, akik az anyanyelv és az idegen nyelv kontrasztivitásának tudatosításával éppen mindkét nyelv megismerését és használatát hivatottak megkönnyíteni.

A nemzetiségi nyelvterületen folyó felsőoktatásban az anyanyelvű tanárképzés mellett szükség lenne, ahol csak lehet, de elsősorban az orvosi, a jogi, a közgazdasági és a mezőgazdasági karon, jól működő, jól megszervezett, színvonalas szaknyelvi lektorátusra, illetve olyan nyelvpolgár tantervekre, melyek a szakképesítéshez adnának anyanyelvű szaknyelvi segítséget. Ennek nálunk már van is némi hagyománya.

Az intézményes anyanyelv-gondozás minden egyéb formája másodrangú, de nagy részük nélkülözhetetlen.

Mint ahogy állandó nyelvművelésre még a többségi nyelvnek is szüksége van, sőt a homogén nyelvterületeken is (civilizált népeknél) jól és sokoldalúan megszervezett nyelvműveléssel igyekeznek megkönnyíteni és gyorsítani nemcsak a kommunikációt (mert az sohasem önmagáért történik), hanem a társadalom anyanyelvű vertikális és horizontális rétegeinek együttműködését, a gazdasági élet sikerét, a szakképzést, sőt a mindennek alapját képező mindennapi egyetértést is; logikus tehát, hogy alapos nyelvművelésre és a nyelvpolgár egyéb, nem intézményes formáira fokozottan szükség van a többnyelvű területen, különösen a nemzetiségi nyelvek funkcionálásának könnyítésére és fejlődésének elősegítésére – az intézményes formák igényesebb biztosítása mellett. Társadalmi létünk korszerűsödésével ugyanis ezen a téren egyre nagyobbak a szükségleteink.

Hogy miből áll, fejlődése szempontjából mit jelent mindennapjainkban is a nemzetiségi nyelv redukált funkciója, annak szinte mindenre kiható hátrányát világosan érzik az érintettek. Ízelítőül vegyünk itt annyit a pusztán lingvisztikai tényekből, hogy a nemzetiségi anyanyelvű polgár a többségi nyelven megtanulja ugyan elmondani, hogy mit kér, mit akar, mit tesz, mit keres, mi a baja, ha postán, boltban, hivatalban van, vagy orvosnál, szervizben, katonaságnál, illetve a közlekedésben, a munkahelyén. Anyanyelvi környezetben azonban többnyire nem ta-

lálja a megfelelő kifejezéseket, s nincs honnan elindulnia, nincs kit megkérdeznie. Szótárban megnevezheti ugyan, de az anyanyelvi kommunikáció nem úgy szokott lebonyolódni, hogy közben kézikönyvet lapozunk föl a mondánivalónk kifejezésére. Ha pedig közvetlenül a rögtönzött, szó szerinti fordításra vállalkoznánk egyénileg, az általában a nyelv s a mondánivaló kudarcává válna.

Nem elég ugyanis azt tudni, hogy egy kérdéses idegen szó („nemzetközi szó”) a magyarba áttehető-e úgy, ahogy van, vagy más alakban, illetve hogy egyáltalán áttehető-e, s mi a magyar megfelelője stb.

Az anyanyelvi készségünkben lépten-nyomon észlelhető *hészakok* nem tölthetők be pusztán kézikönyvek forgatásával; azok mindaddig gondot okoznak, amíg anyanyelvünk a társadalomban erősen redukált életet él. Az a nyelv számára lombikélet, amikor szótárban keressük a kifejezés-módot a pillanatnyi mondánivalónkhoz. S azt ott vagy megtaláljuk, vagy sem; s vagy tudjuk is használni, vagy nem tudjuk. És hol vannak még az egyéb nyelvi gondok: a szóvonzatok, a szólásfélék, az anyanyelvünkben sajátos szerkezetek (amilyenek minden nyelvben vannak, de másfélék)? Melyek színt, ízt adnának a mondatoknak, és gördülékenységet. (Folytatjuk.)

Ágoston Mihály  
(Újvidék)

**A Széchenyi Társaság 1990. szeptember 21-én pénteken 17.00 órakor gróf Széchenyi István születésének 199. évfordulóján rendezti hagyományos koszorúzási ünnepségét a Magyar Tudományos Akadémia előtti Széchenyi-szobornál. Azok az iskolák, vállalatok, intézmények, társaságok és egyesületek, amelyek a koszorúzáskor virágcsokorral vagy koszorúval akarnak tisztelni a legnagyobb magyar emlékművénél, kérjük, hogy ezen szándékukat jelezzék a Széchenyi Társaság címen: 1096 Budapest IX., Sobieski János utca 40. Telefon: 1145571**



# Híradás Kárpátaljáról

A határainkon kívüli magyarság élete, sorsa az utóbbi néhány esztendőben igen erősen foglalkoztatja a hazai közvéleményt. Azt hiszem, nyugodtan elmondhatjuk, hogy az érdeklődés középpontjában az anyanyelv ügye áll; elsősorban az, hogy milyen jogaik és lehetőségeik vannak a kisebbségi létbe kényszerült magyaroknak anyanyelvük használatára. A helyzet sok mindenben különbözik a környező államokban, a Kelet-Európában bekövetkezett változások ellenére is. Burgenlandban, Szlovéniában, a Vajdaságban, Erdélyben, Szlovákiában és Kárpátalján más-más problémákkal küszködnek az ott élő magyarok, céljuk azonban közös: nemzeti identitásuk megőrzése, hagyományaik, kultúrájuk ápolása, elsődlegesen az anyanyelv megőrzése és ápolása révén.

A kárpátaljai magyarokról hosszú ideig nagyon kevés szó esett Magyarországon. Sokan talán nem is tudták, hogy az Erdős-Kárpátok hegyvonulata alatt, ott, ahol a Tisza kilép a hegyek közül a termékeny síkságra, ahol a Latorca és az Ung kanyarog történelmi nevezetességű várak tövében, számottevő magyar lakosság él ősidők óta. Sok faluban még ma is többségben van a magyar nemzetiség, de a városokban, Beregszászban, Nagyszőlősen, Munkácsban, Técsőn, Ungváron is jelentős a magyarok száma. Nem érdektelen tehát számunkra az, hogy a Szovjetunióban kialakult új helyzet milyen változásokat hozott a kárpátaljai magyarok életében, milyen lehetőségek nyíltak az anyanyelv ápolására, megőrzésére. E rövid híradásban csak címszószerűen tudjuk összefoglalni a legfontosabbakat.

Kezdjük először is az iskolai oktatással! Újdonságnak számít,

hogy a magyar iskolákban már magyar történelmet is tanítanak. Korábban ugyanis a magyar történelem csak a világtörténet részeként, nagyon kis mértékben került be a tananyagba, az iskolából kikerült gyerekek még Szent Istvánról, Mátyás királyról is vajmi keveset hallottak. Ez a kedvező fordulat természetesen gondokkal is jár, mert a különböző iskolatípusoknak megfelelő magyar történelmi tankönyveket kell készíteni. – Néhány éve már az Ungvári Állami Egyetemen a magyar szakra pályázó tanárjelöltek magyarul felvételizhetnek. A szaktárgyak oktatása is természetesen magyarul folyik. – Igen nagy vitát váltott ki az a kérdés, hogy az alsó és középfokú magyar iskolákban az orosz vagy az ukrán legyen-e a kötelezően tanított nyelv. Még máig sincs döntés ebben az ügyben, sokan úgy vélekednek, hogy mind a kettő, ez azonban a tanulók számára jelent nem kis megterhelést. A vita során reális érveként merült föl az a gondolat, hogy olyan településeken, ahol a magyarság van többségben, az ukrán gyerekeknek a magyar nyelv legyen kötelező tantárgy.

A nemzetiségi lét fontos tartozékai a hatékonyan működő kulturális és tudományos intézmények. Az Ungvári Állami Egyetem magyar filológiai tanszéke mellett tavaly megalakult és elkezdte működését a Szovjet Hungarológiai Központ, amely nevében ugyan országos hatáskörű intézmény, de elsősorban mégis a kárpátaljai magyarság történelmének, nyelvének és néprajzának kutatását tekintti fő feladatának. Máris elkezdődött a népnyelvi anyaggyűjtés, ennek keretében igen fontos vállalkozásnak tűnik a kárpátaljai települések földrajzi neveinek összegyűjtése és közzététele. Örömmel

tapasztaltuk, hogy a munkácsi levéltárban igen gazdag múlt századi kataszteri térképanyag található, és ezek hozzáférhetőek, a kutatás rendelkezésére állnak. A magyar filológiai tanszéken az utóbbi tíz év munkájának eredményeként elkészült a kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza, amely 36 településről tartalmaz nyelvjárási adatokat. A több mint ezer nyelvi térkép három kötetben Budapestben, az Akadémiai Kiadónál jelenik meg; az első kötet kézírata már nyomdában van.

A magyarság összetartására, jogainak védelmére, nyelvének, kultúrájának megőrzésére egy évvel ezelőtti megalakult a Kárpátaljai Magyarok Kulturális Szövetsége, amely igen sokoldalú tevékenységet fejt ki. Nem politikai párt, de sok tekintetben politikai pártként működik, többek között a parlamenti és a helyhatósági választások idején is képviselőket állított a magyarság köréből. Feladatának tekinti a magyar nemzeti ünnepek, legutóbb március 15-e méltó megünneplését, Petőfi és egyéb más magyar költők, jeles egyéniségek emlékének ápolását szobrok felállításával és egyéb más módon.

Ha elmegyünk a magyarok által lakott településekre, magyar utcanevtáblákkal és feliratokkal is találkozunk. A magyar nyelvű sajtóban szinte mindennapossá vált, zárójeles megoldás nélkül, a falvak, városok nevének magyar írásmódja (Munkács, Técső, Visk, Szolyva). A változások egyik jele az is, hogy a terület megnevezésére – természetesen csak magyar szövegekben – a korábbi Kárpátontúl (Zakarpatszkaja oblaszty) helyett egyre gyakoribb a történelmi hagyományoknak megfelelő Kárpátalja elnevezés.

Balogh Lajos

*„A határontúli magyarságért” Alapítvány 1990. június 14-i ülésén úgy döntött, hogy az Édes Anyanyelvünk című újság fenntartását és terjesztését 100 ezer forinttal támogatja. E támogatás tényét örömmel és szívesen hozzuk olvasóink tudomására.*

A szerkesztőség



# Nyelvi túlbiztosítások

Stílusunk sok mindenről árulkodik: nagyképűségről, túlzott szélységről, hivatali gógról, szószátyárságról és még jó néhány más tulajdonságról. Ezek között az aggályoskodó elővigyázatosságnak is megvannak a stílusjegyei. Aki mindig attól tart, hogy esetleg félreértik, igyekszik kétszeresen is biztosítani magát. Nem *koncert*-et mond, hanem *zenei koncert*-et, nem *krózus*-ról, hanem *dúsgazdag krózus*-ról beszél. Mivel a példával érzékeltetett nyelvhasználati furcsaságról már többször is esett szó az Édes Anyanyelvünkben – I. Mizser Lajos: Hétvégi víkend? (1981. 3:B/II), Rapcsák Lajos: 2x1=1 (1982. 4:3) –, cikkemben nem erre, hanem egy ehhez hasonló, bár szintén nem ismeretlen hibafajtára hívom fel a lap olvasóinak figyelmét. A sajtóban nemegyszer szemet szúrnak olyan mondatok, szövegrészek, amelyekben nem a jelző fölösleges ugyan, mint az iménti példákban, de amelyekben mégis van valami zavaró átfedés, valamilyen fölösleges óvatosság. Nem tehetek róla, de az ilyenfajta nyelvi túlbiztosítás nekem mindig olyan embert juttat az eszembe, aki nadrágtartót is, övet is hord egyszerre, nehogy póru járjon. Arra már nem gondol, hogy esetleg éppen ezáltal hozza magát kellemetlen helyzetbe, és éppen akkor, amikor igazán nem erre van ... hmm ... szüksége. De ne csupán elmélkedjem minderről, hanem beszéljenek az újabb példák! (Azért nevezem adataimat *újabb*-aknak, mert egy kis példacsokrot már közzétettem lapunk 1984. évi 1. számában. Ez a mostani példaanyag már új termés, sajnos.)

Nyilvánvalóan a túlzott óvatosság vezette a tollát annak a hirdetőnek, aki néhány éve így jelezte szándékát egyik nagy hetilapunkban: „40 éves elvált asszony keres ... utazást, szórakozást kedvelő férjet házasság céljából.” Férjet ugyanis általában házasság céljából szoktak keresni. Persze egyéb célok is számba jöhetnek, de ilyen esetekben már nem *férjnek* a kereséséről van szó.

„Igenis félt régi barátjától. De nem akarta előre kitervelten

*megszúrni*” – olvashattuk egyik délutáni lapunkban. Bizonyára érzik olvasóim, hogy sok a jóból. Ha X. nem akarta megszúrni Y.-t, akkor ebből már az is nyilvánvaló, hogy nem tervelte ki előre Y.-nak a megszúrását. Ez a két kifejezésforma együtt nemhogy erősítene, hanem éppen gyengíti egymás hatását.

Következzék egy tévébelli példa! Egy riporter – talán idegességében – így jelentette be, miről lesz szó: „a mai téma tárgya ez és ez ...” Itt is a Dupla vagy semmi! tipikus esetével állunk szemben. „A mai téma ez és ez” – így jó lett volna, bár a *téma* szó mostanában a kelléténél gyakoribb vendég nálunk. „Mai tárgyunk” ez és ez – így kifogástalan lett volna a bevezető. A *téma tárgyról* vagy a *tárgy témájáról* beszélni azonban semmivel sem jobb, mint *há-zasság céljából keresni férjet*, ahogy már utaltam rá.

Az iméntihez hasonló típusú óvatoskodás az is, amelyre a Petőfi Rádió hallgatása közben figyelhetünk fel tavaly május 19-én: „Egyfajta célunk ... megmutatni az egyetem légkörének az *atmoszféráját*.”

## Éber szemmel, füllel

Az Országos Haematológiai és Vértranszfúziós Intézet és szeretett fia mély megrendüléssel tudatják mindazokkal, akik szerették és tisztelték, hogy X. Y. főorvos 1990. február 20-án, rövid szenvedés után elhunyt.

Az intézet szeretett fia? Bár a kegyelet visszafogja tollunkat, a példát – annak tanulságos volta miatt – mégis be kell mutatnunk. Úgy látszik, az *egyházi*, a *háza* és a *honfi* mellett most már az *intézeti* fogalmával is meg kell ismerkednünk! (Az Esti Hírlapban észlelte Radnai Ketykó István verőcei olvasónk.)

Ez kb. olyan, mintha valaki egy énekes *hangjának* szép *orgánumát* dicsérné, holott ilyen szövegkörnyezetben az *orgánum* már önmagában is az emberi hangot, hangszínt jelenti. Az *atmoszféra* az idézett mondatban az egyetemen, az egyetemiek közösségében érezhető általános hangulatra utal. Na és a *légkör*? Ugyanarra. Az egyetem légkörének az *atmoszférájáról* beszélni tehát ugyanolyan pleonazmus, mint a cikkem elején említett *zenei koncert*-et emlegetni. A különbség csak az, hogy ott a minőségjelző fölösleges, a *légkör atmoszférája* vagy a *téma tárgya* szókapcsolat viszont egy olyan birtokos jelzős szó szerkezet, amelynek akár első, akár második tagját gond nélkül elhagyhatjuk.

Még egy példa a televízióból! Egyik csinos bemondónőnk az elmúlt év végén a következőképpen utalt a naptári évre: „*anno 1989-ben*”. Vagyis latinul is, magyarul is, hiszen az *anno* latin ablatívusi forma már önmagában is azt jelenti: évben. E mellé már csak az évszám szükséges, nem pedig annak még a magyar *-ben* raggal is ellátott alakja. Ez így együtt szintén tipikus példája az aggályoskodó túlbiztosításnak.

Végül egy patinás országos napilapunkból idézek egy idevágó tanulságos részletet. Berzenczey László múlt századi politikusról, utazóról olvashattuk ezt a mondatot:

„Ezt a nem nagy kötelességtudatra valló viselkedését ismerői azonban, úgy tűnik fel, *megértéssel nézték el* neki, mert már fiatalon fontos szerephez jutott Erdély életében.”

Bár maga a cikk, amelyből idéztem, nyelvi igényességre vall, a *megértéssel nézték el* kifejezést nem fogadhatjuk el benne. Mint ahogy nem *nézhetjük el megértéssel*, azaz – helyesen fogalmazva – *nem nézhetjük el*, illetve *nem fogadhatjuk megértéssel* a többi idézett vagy ahhoz hasonló példát sem; egyiket sem, amelyik a nyelvi túlbiztosítás jegyében fogant.

Grétsy László



# Csalagút és társai

A nyelvművelés kertészet: nemcsak a gyomot, a fölösleges oldalhajtasokat, vadhajtasokat nyesegeti, hanem olt, szaporítja is az életképes, szaporításra érdemes alanyokat.

A háromnegyedes *kuli* kabát s a kötöttszetter-féle *kardigán* nevének keveredéséből – pontosabban: mesterséges vegyítéséből – született meg a háromnegyedes kötött kabátka neve, a *kuligán*, ami ugyan kiment már a divatból, de a módszer, amely létrehozta, korántsem. S ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen az úgynevezett szóvegyülés az egyik érdekes módja az új szók születésének: a *csokor* meg a *bokréta* vegyüléséből (idegen szóval: kontaminációjából) így született a *csokréta*, a *zavar* meg a *kerget* vegyüléséből a *zargat*, hogy csak egy-egy főnévi s igei példát említsünk.

A *kuligán* már éppúgy mesterséges szóvegyülés – pontosabban: szóvegyítés – eredménye, mint a rövid életű *kiving* (a *kívül hordott ing* kifejezésből) vagy a *citrancs*, a *citrom* és a *narancs* keresztezéséből kitenyésztett *grapefruit*-nak nehezen meggyökeresedő, kitűnő magyar neve.

S a nyelv – a nyelvészet – kísérletező kedve nem szűnt meg: néhány éve tűnt föl szókincsünkben a *vicsege*, a *víz*-nak és a *kecsege*-nek – e két porcos hálnak – a keresztezéséből kitegyesztett nagy halfajta nevéül. Sajnos, a vaskapui erőmű útját álta a tengeri vizák ívás ideji főlvándorlásának a Dunán, s így e sok jóval kecsegtető kecsegefélét törölni kellett étrendünk-ből.

Milyen jó lett volna, ha az erőműbe beépítenének a vicsegék részére egy *csalagút*-at, hogy szabadon vándorolhassanak. S ez nem tréfa (az angolnák esetében gondolnak is már több helyen ilyenre a duzzasztóművekben), ahogy nem tréfa maga a *csalagút* szó sem. Az újságokban már találkozhatunk vele, sőt a rádió egyik régebbi adásában is, amikor a bemondó meg is magyarázta, hogy ez a szó a La Manche csatorna alatt épülő alagút neve. Elmondta még azt is, hogy a *csatorna* s az *alagút* szó összevonásából, vegyítéséből született meg a víz alatti alagút új magyar megnevezése. Csak azt nem hallottuk, hogy ennek megvolt a mintája más nyelvekben. A La Manche csatornát – amelynek ez a megnevezése különben szószaporítás nyelvünkben, hiszen a *la manche* maga is azt jelenti a franciában, hogy 'csatorna', vagyis a La Manche csator-

na szó szerint: *Csatorna-csatorna* – az angolok a maguk szemszögéből *English channel*, vagyis „Angol csatorna” néven emlegetik; mi nevezhetnénk *Francia–Angol-csatorná*-nak – a *Perzsa (Arab)-öböl* mintájára –, hogy senki meg ne haragudjék, s hogy a rák ne menjen a vetésre. Tehát a csatorna angolul *channel*, az alagút meg *tunnel*, s a két szó vegyítéséből született meg a *chunnel*, a tenger alatti alagút, amely egyelőre valóban csak az európai szárazföldet Angliától elválasztó tengerszoros víz alatti alagútját jelöli, de hallhatunk már a Dánia és Svédország között tervezett hasonló alagútról, akármondani *csalagút*-ról is, s ha elkészül, bizonyára ezt is már e szóval emlegetik.

S ezzel még nincs vége a szóvegyítéssel alkotott szavaknak!

Emlékezhetünk a csatornaátúszó versenyekre. Nos, ilyenkor nem árt egy jó vízhatlan svájci óra, hogy mérni tudjuk közben a tempót. Újabban a kvarcórák helyett Nyugaton divatba jött a hagyományos svájci óra. Mivel pedig az óra neve angolul *watch* (dupla w-vel), Svájc neve pedig *Switzerland* (ugyancsak dupla w-vel), a klasszikus, hajszálpontos svájci órák angol neve *swatch*, amint a rádióban hallhattuk, ahol mindjárt javaslat is született magyar megfelelőjére: *svóra* – Svájc meg az óra vegyítéséből.

S ha aztán sikeresen átúsztuk a csatornát – vagy csak Tihanynál a Balatont (ahol szintén elkelve egy *csalagút* a kompok helyett) –, megpihenhetünk a „Dán-falu” egyik *motel*-jében, amelynek a neve nem másból, mint a *motor*(ozás) s a *hotel* keresztezéséből született. S ha már a Balaton partjára, Tihanyba érkezünk: néhány éve itt *szélsíkló*-világajnokságot rendeztek; hivatalosan is, vagyis a most már magyar betűzés szerint átírt *szörf*-nek megvolt a jó hazai neve. De azóta egy pályázat is lezajlott, amelyben az egyik versenyző a *surf* magyar nevéül a *viszká*-t javasolta, a *vízi deszka* vegyítéséből alkotva új szót. (Talán mint *vízka* jobban „elcsúszna”: így utalna használatának helyére, a vízre is.) Ugyancsak pályázatra küldték be a *vifli*-t, a *hot dog* (forró kutya) „magyar” nevéül, a német eredetű *virsl*i s a szintén német jövevény *kifli* vegyítéséből, s ezt az elnevezést tárgyilag még az is igazolhatja, hogy nálunk csak fél kiflit adnak *hot dog* címen fél virslivel: teljes áron.

Szilágyi Ferenc

# Fiú-e vagy lány, netán asszony?

„A szerelem sötét verem” – panaszkolta hajdan Petőfi. Ma sincs másként. Két példát említek most arra, hogy minő vermek leselkednek a gyanútlan halandókra, milyen veszélyek fenyegetik nemcsak azokat, akik gyakorolják a szerelmet, hanem azokat is, akik csupán beszélnek, írnak róla.

„A történet olyan szép, akár egy népmese, és olyan szomorú, mint egy ballada. Egyszer egy leány szerelembe esett egy legénnyel, aki miatt faképnél hagyta hitese urát.” Őszinte együttérzéssel olvasom e históriát. Valóban szomorú, ha a férjezett nő kénytelen leány maradni. Érthető és természetes, hogy idővel természetellenes állapota miatt föllázad, és faképnél hagyja hitese, ám semmitérő, mihaszna urát.

Egy ifjúsági regény bonyodalma it ecseteli a kritikus: „Ezüstös szőke hajával és – stílusosan – ezüstre lakkozott körmelvel hódító ldi könnyűszerrel lecsapja Sanyi kezéről a kisművészt, konok, de egyéniségén kívül semmivel ki nem tűnő Esztert.” Tehát ldi megszerzi magának Esztert, elhódítja, elszereit mamlasz fiújától. Nem szabad üstöllést felháborodni, mondván, lám, ilyenek a mai fiatalok. O tempora! O mores! Móresre kéne tanítani őket! A modern pszichológia sem ítélkezik az ilyen gusztus fölött; ösztönváltozatnak nevezi. Talán konzervatív vagyok, de elhatároztam, mégsem veszem meg ajándékba kedves, kamasz unokahúgomnak az ismertetett könyvet, hiába ajánlják előzőeken, nem akarom népszerűsíteni ezt az ösztönváltozatot.

Vagy tán nem is ldi érzékel működtet természetellenesen, nem ösztöne tévedt rossz útra, hanem a kritikus nyelvérzéke és tolla, hebehurgyán élve egy szólással? A szerelemről író szerzők nem a megénekel sötét verembe estek, hanem nyelvhasználati tévedésbe, mégis a szerelmes Petőfi szavával mentegődzhetnek:

Nézzétek el, ha hibázok – Tudom is én, mit csinálok!

S. Z.



# Rövidítgetünk...

Az ökonómia, a gazdaságosság (a takarékoskodás) egyik fontos alakító tényezője a nyelvnek. Ennek köszönhetően is fejlődött úgy nyelvünk, hogy a leggyakrabban használt módban (kljelentő), időben (jelen) és számban-személyben (egyes szám harmadik személy) találkozunk a zéró toldalék jelenségével, vagyis a jelöletlenséggel. A jelöletlenség alakmegtakarítást, azaz rövideget eredményez. Ugyancsak ez a hatóerő működött közre az ómagyar korban a szóvégi magánhangzók lekopásában (pl. *utu* – *út*). Szerette a szórövidítéseket a nyelvújítók egyike másika is, például Baróti Szabó Dávid és Helmecki Mihály. Az utóbbiról egy találó rímus járta: „Helmecki – ki a szavakat elmetszi”. A nyelvújítók hozták létre a *gépely*-ből a *gép*-et, az *iparkodik*-ből az *ipar*-t, a *cikkely*-ből a *cikk*-et. Ugyanekkor rövidült a *percenet* *perc*-cé, a *cégér* *cég*-gé, a *címer* *cím*-mé.

Ez a folyamat természetesen nemcsak a nyelvújítás jellemzője. Kedveli a tolvajnyelv és a dlákyelv, de mindennapi nyelvhasználatunk, így a szleng is ugyancsak gazdag példatárval szolgálhat.

A *mozi* szó már maga is rövidítés; a tolvajnyelvben, a szlengben tovább rövidült: *mó*-vá. A századfordulón még *mozgóképszínház* volt eredeti alakja, Heltai Jenő terjesztette el nagyon sikerült rövidítését, a *mozi*-t, s – amint láttuk – még ez is tovább egyszerűsödhetett. A *mó* alak a városi nyelvben mindamellett nem túlságosan gyakori.

Nem úgy a *klozett*-ből lett *kló*! Ennek rövidülését szolgálhatta az illemhely megnevezésével együttjáró enyhítő, szépítő szándék is.

A rövidítgetésnek számos „áldozata” van a köszönésformák között. Ezeket olyan gyakran is-

mételgetjük (vlgázat: nagyon fontos funkcióval!), hogy a hosszabb kifejezések alig tudnak ellenállni a rövidítgető kommunikációs törekvésnek. A *Kezit csókolom*-ból így lett előbb *Kézcsókom*, később *Csókolom*, sőt *Csó*k. Ez valószínűleg tovább már nem rövidíthető, bár ki tudja.

A *servus humillimus* (alázatos szolgálja) latin eredetű köszönésformából *szervusz*, majd *szasz* lett. Az *Adjon Isten jó napot kívánok* szép régi népi köszönésformánk előbb kettészakadt: *Adjon Isten-re* és *Jó napot kívánok-ra*, majd mindkettő rövidült: *Adj Isten* (*Agyisten*); *Jó napot, Pot*.

A tömörítésben valószínűleg a katonai nyelvhasználat vezet. Aki csak volt katona (vagy van katonaismerőse), bizonyára hallotta már a *Villany leó* tömör kifejezést. Ennek tömörsége az ősi tagolatlan mondatokra emlékeztet, hiszen egyetlen alakban többféle jelentésárnyalata van: „Kapcsold le a villanyt!”, „Valaki kapcsolja le a villanyt!”, „Itt a villanyoltás ideje”. Ennek hatására alakult ugyancsak a katonaságnál a *Duma leó*, vagyis a „beszédet befejezni, csend legyen” kifejezés. Itt a *leó*-nak új jelentése meglehetősen messze került a hétköznapi, eredeti használatától.

A metró hangosbemondója napjában sokszor elismétli: „Végállomás következik”. Van azonban egy metrókocsi, amelyben a hangszalag éppen elfogyott, ezért a szöveg így hangzik: „Őrs vezér tér, végállom...” Azt hittem, hogy ezt már nem lehet tovább rövidíteni. De Kovács Krisztának a nagyváros hangulatát megfogalmazó lemezén Fábri Péternek ez a szeremé nye hallható: „Végre letesz a busz, végáll... Visz le a mozgó- l lépcső”. Íme tehát a mindennapi szórövidítgetés dalban is megörökítve!

B. G.

## Koedukált stílus

A koedukáció, úgy látszik, kilépett az iskola falai közül, s kezdi fölvenni az 'egyenjóság', az 'emancipáció' értelmét. Ám ez a fejlemény aligha fejlődés! *Educare* latinul '(fő)nevelni; rabszolgákat a mezőre kivezetni'. Be-lőle származik a *koedukáció*: 'fiúk és lányok együttes nevelése'. E tény annyira hétköznapi, hogy jelentése lassan feledésbe múlt.

„Koedukált tantestület létrehozása volna kívánatos”, még az iskolában vagyunk ugyan, de szerzőnk tanári karban a nők és a férfiak számának kiegyenlítését szeretné. Egy cikk címének kérdésére: „Lesz-e »koedukáció« az élsportban?” – a válasz: „nem fog általánossá válni a sportban a »koedukáció« azaz az együttes versenyzés” (itt az azonos sportágon belüli közös versenyzésről van szó, ahogy a sakban Polgár Judit férfakkal küzd). „A koedukált versenyek múltja egészen az ókorig nyúlik vissza”; „Az úszást és a tornát 1912-ben koedukálták, de az atlétikának 1928-ig kellett várnia erre” (ti. az olimpiákon), messze futott és jutott a jelentés már a neveléstől. „Ki kell dolgozni a majdani koedukált úrszemélyzet optimális életkörülményeit.” Ám ez még semmi: „meztelen, koedukált szauna” is látható egy filmben; a „most megjelent falinaptáron a ledér nők mellett három Ádám-kosztümös (helyesen: Ádám-kosztümös) fiatalember is megfigyelhető. A koedukált falinaptár a ... kirakatban látható”. Ha koedukációnak minősül, hogy nők és férfiak együtt dolgoznak úrhajóban, együtt fürödnek szaunában, akkor egyszer talán koedukált házasságnak nevezik a külön-neműek családi együttélését is, így kívánja az új, koedukált stílus.

Egy öntudatos nőmozgalmár összegzi életét: „Mindig is koedukált ember voltam”. Alighanem az egyenjogúság híve, bajnoknője, az emancipáció élharcosa; emancipált nő módjára élt. Nem azonos az emancipáció a koedukáció-val! A latin *manucipium* sajátos függőségi viszony; az alóla való felszabadulás az *emancipatio* = a fiú elbocsátása az atyai hatalom alól, ön-jogúvá, önállóvá nyilvánítása; a rabszolga felszabadítása. Ma az *emancipáció* 'egyenjogúsítás, alárendeltségből való felszabadítás'; az *emancipált ember* 'önállósult, szabad, független, egyenjogú'.

Ne függetlenítsük magunkat a szavak hagyományos jelentésétől, különben a hódító divat rabszolgái leszünk. Az ún. műveltségi szókincs a közös emlékezet oltalma alatt áll. Nem maradiság tiszteletben tartani a szavak értelmét.

A szerk.

Simon Zóárd

### Kedves Olvasóink!

Lapunk 1990. évi 4. számától kezdve mellékletben szemelvényeket közlünk 11–16. századi nyelvemlékeinkből.



# Háztáji szólások

Ezzel a címmel jelent meg Szilágyi Ferenc írása a lap 1990. évi 1. számában. Annál is nagyobb érdeklődéssel olvastam, mert az én házam táján is elkeletkeztek ilyesfélék. S mert a mi családjunk rendkívül kiterjedt, ezek szélesebb körben is „kigyűrűztek”, így előfordult, hogy idegenektől hallottam viszont háztáji szólásainkból.

*Megcsalódott, mint a túri varga*

Trézi néni az alföldi tanyavilág megbecsült gazdasszonya volt. Már hatalmas termete is tekintélyt parancsolt, de az elismerést nagy szorgalmának köszönhette. Ő volt ugyanis az első, akit a határban talált már a nap első sugara is. Természetesen maga is csizmában járt, mint a többi parasztember. Egyszer éppen csizmát készíteni tért be a mezőtúri vargához. Amint leült a mesterrel szemben, hogy megbeszélje a dolgot, hosszú szoknyája alól csak a szokatlanul kis lábfeje látszódott. A varga pedig ennek látán mondta ki az árat: 20 pengő. Aztán elővette a mércéjét, meg a papírt-ceruzát, hogy hozzálásson a mérték fölveteléséhez. Ehhez aztán följebb kellett húzni a szoknyát, mire előtűnt a vas-tag vádli.

– Híjnye, de megcsalódtam, tekintetes asszony! – fakadt ki a mester; de az asszonyság már ragaszkodott a megalkudott összeghez.

Ezt az esetet Trézi mama csak később mesélte el egy másik ügyvel kapcsolatban. A gazdaság korányáron kifogyott a pénzből, s ami akkoriban nem volt szokatlan, a még „lábon álló” gabonát adta el egy terménykereskedőnek. Aztán jött az aszály, s a kereskedő ráfizetett erre az üzletre. „Megcsalódott a becsűs, mint a túri varga” – s mert ezt nem értették, akkor mesélte el esetét a csizmadiával.

*Tárcsásborona*

Ha valaki olyasmit ajándékozik a másoknak, ami önmagának hoz hasznot, akkor arra röviden azt mondjuk: tárcsásborona!

Károly bácsi is a tanyán gazdálkodott. S mert a konyhához minden megtermett a földön, a városba csak nagyritkán kellett bemennie. Ilyenkor aztán a jó hitvesnek, Lujzikának meg a gyerekeknek is mindig hozott valami vásárfiát.

Egy kora őszi napon Károly bácsi a városi öltönyét kérte kikészíteni. Nem volt sokbeszédű ember, és a felesége se kíváncsi természetű, így hát nem is került szóba a menetel oka.

Hősünk egyenesen az ismert kereskedőhöz hajtott, akitől – hosszas mustrálgatás és alkudozások után – megvette az áhított tárcsásboronát. Többe került, mint gondolta; ráment minden pénze. „Majd legközelebb veszek az enyéimnek valamit” – gondolta némi lelkiismeret-furdalással.

Sötétedett, mire hazaért, ezért kint hagyta a szekeret meg az utána kötött gépet az udvaron, csak a lovakat vezette a helyükre. Még a kútnál megmosta a kezét, úgy lépett be a konyhába. Hanem itt meg is zavarodott, mert valami ünnepélyességet érzett a levegőben. A konyhaasztal szépen meg volt terítve, s az asszonyán sem az otthoni gönc volt. Amikor pedig asztalhoz ültek, előkerült egy kancsó bor is. Ekkor villant a gazda agyába, hogy éppen aznap van a tízéves házassági évfordulójuk. Márpedig ők nem ünnepelték külön-külön a névnapokat meg a születésnapokat, hanem ezt az egy napot szánták a megemlékezésekre.

– Mit hoztál, kedvesem, a városból? – érdeklődött az asszony, persze nem magára gondolva, hanem a tanyára.

Károly bácsi nagy zavarral küszködött.

– Ma van a házassági évfordulónk – kezdett volna valami mentegetőzéshez, de az asszony közbeszólt.

– Igen, és mit hoztál a városból? – most már az ünnepi alkalomra gondolt.

– Egy tárcsásboronát, kedves – nyögte ki nehezen az „öreg” (aki csak nekem, a gyerkőcnek volt öreg és bácsi).

– A házassági évfordulónkra? – nyitott nagy szemet Lujzika.

– Igen, persze – jött meg a gazda bátorsága. – Gyertek csak, nézzétek meg. Azért hagytam elől...

Mindnyájan kimentek a lámpással, s gyönyörködve nézték a fényes masinát.

– Gyönyörű! Ennél szebb ajándékot nem is hozhattál volna nekünk – sóhajtott az asszony.

Így lett aztán a családi használatban „tárcsásborona” az a könyv, ami inkább az ajándékozót érdekelte, semmint az ajándékozottat; a gyermek számára vett kerékpár, amit azonban az ajándékozó atya használt; a hintaszék, amit nagyapó a lányának vett, de amiben délutánonként maga szunyókált; és sorolhatnám tovább.

*Nyúlj hátra!*

Mikor megszólalt az óravégi csengő, a tanító magához hívott.

– Fiacskám, nyúlj már hátra egy újságért, itt a pénz – mondta, s én igen elcsodálkoztam azon, hogy honnan ismerős idegen számára ez a merőben családi mondás.

Ennek pedig a következő az eredete.

A nyarakat a tanyán töltöttük. Este felé már lehűlt annyira a levegő, hogy a nagy teraszon vacsorázhattunk. Én, a legkisebb ütem az asztal végén. Mögöttem, a terasz párkányán álltak azok a kellékek, amik nem fértek el az asztalon: só, kenyér, víz, újhagyma,

hónapos retek, zöldpaprika. Ha kellett valakinek ezekből, nekem szóltak:

– Nyúlj hátra a sóért ... nyúlj hátra a kenyérért...

Egyszer édesapám így kért retket.

– Elfogyott – mondtam egyszerűen. De mert ő nem szerette a tehetetlenséget, kiküldött érte a kertbe. Testvéreim menten gúnyolódni kezdtek:

– Hát nyúlj hátra a kertbe érte!

Legközelebb édesanyám már így utasított:

– Ha jössz az iskolából, nyúlj hátra apa nadrágjáért a szabóhoz.

Ezt aztán olyan szélteben-hosszban használták a családban, hogy – mint említettem – kikerült a körünkől is.

Aztán jött a II. világháború; családunk nemcsak az országban, hanem a világon is szétszóródott, s fiatalabb nemzedékünk tagjai közül talán már sokan nem is ismerik ezeket a háztáji szólásokat. De hátha valakinek megteszik?

Láng Miklós

## Állati

(Tavalyi jegyzeteimből)

A riporter az állóbüfében eddeglőket faggatja, faggatná, de nehezen lehet őket szóra bírni. Végre az egyik fiatal kötélnek áll, s válaszol a kérdésre: arra, hogy miibe is kerül neki ez az étkezés.

– Semmi. Nekem ingyen van. Még válogathatok is!

– Hogyhogy?

– Úgy, hogy hiénázom. Majd – a riporter csodálkozó arcára tekintve – meg is magyarázza: Sok a maradék a tányérokban. Van, aki siet, vagy nem ízlik neki, amit vett...

Viszolygás vesz erőt rajtam, de végül is gyomrom érzékenységet legyőzi a nyelvi öröm. A szót ízelelgetem, a hiénázás-t. Pompás lelemény! Barátunk hiénázik, azaz hiénaként rájár a maradékra, megeszi, amit a nagyobb ragadozók (!) már otthagytak.

Eltűnődöm: korjelző szót hallottam? Vajon mikor fogjuk szótározní? Egyáltalán: mióta használhatják? Én most hallottam először...

Lőrincze Lajos





# Beszélt nyelvi kutatások

Beszélt nyelvi tanulmányok. Szerkesztette: Kontra Miklós. 1988. – Élőnyelvi tanulmányok. Szerkesztette: Balogh Lajos és Kontra Miklós. 1990. – Mindkét kötet kiadója: a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete.

A nyelv leírásának hagyományos módszere irodalmi szövegek grammatikai elemzésén alapul, és minden jelenség, amely a rögzített szabályszerűségektől eltér, a hagyományos nyelvtanokban devianciának, eltérésnek minősül. Valódi, gyűjtésen alapuló beszélt nyelvi szövegekkel korábban szinte csak a nyelvjárási kutatások foglalkoztak, ezek azonban két szempontból korlátozták tárgyukat. Egyrészt elsősorban a vidéknek, vagyis a városi nyelvhasználat normáitól vélhetőleg eltérő tájegységeknek beszédére összpontosítottak, másrészt többnyire nem a spontán, hanem a gyűjtés módszere által irányított beszédet vizsgálták.

A Nyelvtudományi Intézet Kontra Miklós által vezetett élőnyelvi kutatócsoportja a Beszélt nyelvi tanulmányok című kötetben olyan nyelvi anyagot vizsgál, amely a legszigorúbb szempontok szerint is spontán beszédnek minősül: tárgya a Gazdagréti Kábeltelevízió által közvetített lakossági fórum három részlete. A tanulmánykötet Varga László átirataival kezdődik, amelyek a felvett szövegek intonációját, hangfekvését és a szünetek hosszát is írásban rögzítik a szerző által kidolgozott jelrendszer segítségével. Ahhoz, hogy valamit megérthessünk és elemezni tudjunk, le kell írunk, de amint a leírásból kiderül, ahhoz, hogy egyáltalán le tudjuk írni, részleteiben is meg kell értenünk. Váradi Tamás és Kassai Ilona tanulmányai igazolják fenti megállapításunkat. A beszédészneteket egyaránt értékeli a laikus és a nyelvész, de tudományosan megbízható elemzésük csak képzett nyelvészekről várható. Kontra Miklós a szövegjegyzés és elemzés elméleti kérdéseit, Fábricz Károly a beszélt nyelvi szövegalkotás egyes problémáit, Szalamin Edit az úgynevezett témaismétlő névmásokat, Wacha Imre pedig a spontán szövegek szintaktikai vizsgálatának szempontjait tárgyalja tanulmányában. A kötetet Boross Otília és Pléh Csaba esettanulmánya zárja a nem szóbeli kommunikációnak videofelvételek alapján elemzett gazdagréti példáirol.

Ha az előző kötet erénye a jól körülhatárolt téma és annak sokszínű bemutatása volt, az Élőnyelvi tanulmányok már tematikájában is a sokszínűséget reprezentálja. A kötet az MTA Nyelvtudományi Intézetében 1988 októberében rendezett konferencia anyagát tartalmazza. A tanulmányok négy csoportba oszthatók. Az első rész a Budapesti szociolingvisztikai Interjú (rövidítve BUSZI) elnevezésű magnetofonos szociolingvisztikai adathfelvétel vizsgálatának kezdeti eredményeiről számol be. Horváth Vera, Reményi Andrea Ágnes, Laczkó Mária, Terestyéni Tamás, Pléh Csaba és Kontra Miklós tanulmányai statisztikai módszerek igénybevételel is lehetővé tevő, hatal-

mas anyag alapján vizsgálják az lkes lgeragozás, az én tudnék vagy tudnák, a beszédészokások, a stigmatizáció és hiperkorrekció, valamint a természetesen, hogy típusú szerkezetek problémáit. Ha ezek közül most a stigmatizáció és a hiperkorrekció problémáját emeljük ki, annak az az oka, hogy ez a vizsgálat felhívja a figyelmet arra, miben különbözik egymástól a Beszélt nyelvi tanulmányok és a BUSZI vizsgálati módszere. Stigmatizációnak nevezzük bizonyos nyelvi jelenségeknek a nyelvművelők által való megbélyegzését (pl. *suk-sük-özés, én tudnák stb.*), hiperkorrekciónak pedig a beszélőnek olyan törekvését a stigmatizációtól való menekülésre, amely újabb stigmatizációt hoz létre. Pléh Csaba példájával:

stigmatizált forma: A fiú ott van a házBA.

norma: A fiú bement a házBA.

norma: A fiú ott van a házBAN.

hiperkorrekción: A fiú bement a házBAN.

A hiperkorrekció spontán beszédben ritkán fordul elő, annál gyakoribb, ha a beszélőt valamilyen formában kiemeljük szokott környezetéből: rádióknak kell nyilatkozni, műveltebb emberek társaságában kell beszélnie, netán szociolingvisztikai adathfelvételt készítünk vele. A BUSZI esetében ez utóbbi történik, így anyaga különbözik a gazdagréti szövegektől: igaz, hogy ezért bőségesen kárpótol a beszélők társadalmi réteghelyzetének egyértelmű meghatározása (tanárszakos egyetemista, ötven évesnél idősebb tanár, bolti eladó stb.), az anyag sokrétűsége és tekintélyes mennyisége.

Az Élőnyelvi tanulmányok második témaköre a hazai tájnyelvi, illetőleg regionális köznyelvi kutatások néhány problémáját mutatja be, mégpedig nemcsak általános-ságban, hanem konkrétan is, a bukovinai székel és az őrségi nyelvjárásnak, továbbá a Baranya megyei Szentlőrinc regionális köznyelvének a köréből. A harmadik témakör a jugoszláviai magyar regionális köznyelvi kutatásokról ad képet Papp György, Penavin Olga, Lánicz Irén, Rajsl Ilona és Molnár Csikós László tollából. Ezek az írá-sok az MTA Nyelvtudományi Intézete és az újvidéki Hungarológiai Intézet örvendete-sen erősödő együttműködésének eredmé-nyeként láthatnak napvilágot. A tanul-mánykötet negyedik részében a stílizált beszéddallamokról (Varga László), a stig-matizálásról és presztizsváltozatról, vagyis a társadalmi helyzet által befolyásolt nyelv-használati formákról (G. Varga György), a köznyelv „lazítási folyamatairól” (Szende Tamás), a szerkezetkeveredésről (P. Laka-tos Ilona), az ingázók nyelvéről (Tukacsné Károlyi Margit) és a szöveg-szintaktikai ku-tatások számítógépes programtervéről (Wacha Imre) olvashatunk.

A kötetek a Nyelvtudományi Intézet könyvtárában, valamint az Akadémiai Kiadó könyvesboltjaiban vásárolhatók meg.

Thlmar Márta

# Argószótár

Boross – Szűts:  
Megszólal az alvilág,  
1990. 48 o.

Sok ember figyelmét felkeltette a múlt-ban, és vonzza ma is az argó, ez a több ré-tegből álló, az irodalmi vagy köznyelven kí-vül elhelyezkedő nyelvváltozat. Ma az ér-deklődést újabb jelenségek is táplálják: egyrészt az argó számos szava felszívó-dott a köznyelv alsóbb változatába meg az ún. ifjúsági nyelvbe (azért úgynevezett, mert felnőttek is élnek vele), másrészt, saj-nálatosan, egyre több gondja van a társa-dalomnak (és a rendőrségnek) alvilági, lum-pen jelenségekkel és elemekkel.

Az argó eredetileg az alvilág nyelvét je-lentette; a magyar nyelvészetben (és más nemzetek nyelvtudományában is) ma már szakszóként különféle rétegek nyelvét je-löli. Nálunk az argóba soroljuk a börtön-vagy tolvaj-, a jassz-, a melós- és a diák-nyelvet. A Boross–Szűts-szótár szlönima-ként (rokonértelmű szóként) használja az argó, a jassznyelv, a tolvajnyelv szokat. A szerzők börtönben, nagyvárosi aluljárók-ban, iskolákban gyűjtötték a mai magyar ar-gó leggyakoribb szavait, kifejezéseit, s a trágár szavakat (nagyon helyesen) mellöz-ve, ábecérendben teszik őket közzé. Az egyes argónyelvi szavak után megadják köznyelvi megfelelőiket, azaz jelentésüket; majd az így előforduló köznyelvi szokat be-tűrendbe szedik, s melléjük illesztik a nekik megfelelő argószokat. A kis szótár tehát két betűrendes fűlsorolást is tartalmaz.

Érdemes elolvasni a bevezető tanul-mányt, mely szól az argó jellegéről, eredetéről, az argóval foglalkozó eddigi magyar munkákról, s arról is, az argó hogyan jelenik meg más nyelvekben. Tanulságos is, érde-kes is a magyar argó eredetével foglalkozó kis fejezet. Megtudhatjuk belőle, hogy az ide tartozó szavaknak mintegy 20%-a né-met eredetű (*nimolista, malér*), 5%-a héber vagy jiddis (*ajser, jatt, hirig*), 2%-a cigány (*duma, dilinó, lóvé*), 3%-a más nyelvű (*bratyi, mani, jard*), a többi magyar (ún. belső keletkezésű: *ruha, megruház, emeletes zsa-ru, karperec, kobra, téglá, zongorázta, bonts vitorlát*).

Az argó használatának elítélésében elég egyöntetű a társadalom, ez azonban éppen nem akadályozza meg argószavak gyakori használatát. A belső keletkezésű szavak példáiként felsoroltak (és mások) nem né-lkülöznek bizonyos ötleteket, képszerűsé-gükben van elképzeltető erő, s ezzel hat-nak is ránk; mégis azt kell hangsúlyoznunk, hogy csak nagyon módjával éljünk ezzel a szókincs-sel (akkor is csak jellemzésül, szí-nező elemként), mert egy tekintélyes ré-szük megértési nehézséget okoz, s általá-ban igen erős e rétegben a divat, az agyon-használás, a nyelvi uniformizálás, a nyelvi és érzelmi elszívárosodás veszélye.

B. J.



# Tanulmányok a századforduló stílustörékvéseiről

Szerk.: Fábíán Pál és Szathmári István,  
Tankönyvkiadó, 1989.

Ezzel a 360 oldalas kötetrel tovább gyarapodott az utóbbi évtizedekben szépen gazdagodó stilisztikai irodalmunk.

1971-ben az ELTE mai magyar nyelvi tanszékének stilisztikával foglalkozó oktatóiból, 1979-től pedig más intézményekben dolgozó kutatókat is bevonva, stíluskutató csoport alakult. A munka megindulásakor az impresszionista stílus vizsgálatát választották; a továbbiakban aztán mintegy „körüljárták” az impresszionizmust, kezdeteitől a posztimpresszionizmusig. A tagok által készített dolgozatokat megvitaták, javították, átdolgozták, így lehet mondani, hogy egyéni és kollektív alkotások.

A szerkesztők a kötet anyagát a következő fejezetekbe sorolták: Elméleti megközelítés, A nyelvi háttér, Alkotói stílusportrék, Egyes művekről, Módszerek. Az alkotók közt Justh Zsigmonddal, Csáth Gézával, Ignottussal, Juhász Gyulával találkoztunk, az elemzett művek sorából Herczeg Ferenc Pogányok című regényét, Molnár Ferenc Az ördög című vígjátékát, Krúdy Gyula Szindbád-novelláit és Szabó Lőrinc Tücsökgéne című kötetét emelem ki.

A nyelvi, stilisztikai vizsgálatok és elemzések az utóbbi évtizedekben új területek felől és új módszerekkel gazdagodtak. A szövegten, a kommunikációelmélet, a pszicho- és a szociolingvisztika szempontjai ilyen vagy olyan mértékben, formában megjelennek a kötet elemzéseiben; de találkoztunk olyan új elemzési eljárásokkal is, mint a strukturalista, a számítógépes és a hálózatos módszer. Az egyes tanulmányok világos felépítésűek, jól áttekinthetők, stílusuk könnyed; élvezettel olvashatják őket az irodalom barátai, s haszonnal forgathatják magyar szakos kollégáink.

Egy rövidre szabott ismertetésben lehetetlen a kötet stilisztikai elemzéseiről külön-külön szólni, így csupán Fábíán Pál és Szathmári István írását emelem ki, melyben a magyar nyelvnek a századforduló körüli alakulását vizsgálják. Fábíán Pál – annak a javaslatának alátámasztására, hogy a kilencedik évét, 1867-et tekintsük a századvégi új nyelvi fejlődési szakasz kezdetének – figyelemre méltó körképet vázol fel a gazdasági fejlődés mellett számottevő kulturális, társadalmi változásokat előidéző tényezőkből (belső vándorlások, városiasodás; a közigazgatás nyelvének magyarrá válása; az irodalom, a színházi élet, a sajtó, az oktatás kiterjedése, fellendülése stb.); rámutat arra is, hogy több

nyelvi részrendszer jött egyidejűleg mozgásba (erőteljesen gyarapodott a szókincs, egyszerűsödött az igeragozás, eluralkodott a szóösszetétel). A nyelvi változások több területén bemutatja, hogy az általános változásból mit foglalt magába, illetve mit segített elő az irodalom; kiemelten vizsgálja a nyelvjárási szavaknak, a frazeológiai egységeknek és a szakszókincseknek a század végén megfigyelhető mozgását és az irodalmi nyelvhez, a szépirodalomhoz való viszonyát. – Szathmári István arról ír, hogy a századfordulót milyen nyelvi mozgás jellemezte, s ezt hogyan tükrözte a nyelvészeti szakirodalom, illetve a szépirodalom. Megállapítja, hogy a nyelvészeti és az irodalomtudományi szaktekintélyek (Nyr., MNy., Horváth János) a korabeli nyelvi élet jelenségeit legalábbis részben elítélő módon szemlélték, kivéve a legnagyobbak nyelvét, Adyét, Móriczét, Babitsét, Oláh Gáborét.

A kötet egyébként – mint a Bevezetés megállapítja – szerves folytatása a mai magyar nyelvi tanszék négy hasonló összeállításának. Ezek: Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtaná és alaktan köréből; 1974; Tanulmányok a mai magyar nyelv mondattan köréből; 1977; Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettan és jelentéstana köréből; 1980; Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegten köréből; 1983. Mindegyiket Rácz Endre és Szathmári István szerkesztette, és mindegyik a Tankönyvkiadónál jelent meg az Egyetemi segédkönyvek című sorozatban.

Bencédy József

## Dallos képes szótára:



Privátszféra

# Szaknyelvi divatok

Szerk.: Bíró Ágnes.  
Gondolat, Budapest. 1989.  
298 o.

Magyar nemzeti nyelvünk használata mindannyiunk számára természetes. Az is nyilvánvaló, hogy a társadalomba munkánk, tevékenységünk kapcsol bennünket, vagyis így-úgy mindenki valamilyen szakmai közösséghez tartozik vagy tartozott: lett legyen autószerelő, háziasszony, jogász, kereskedő, segédmunkás vagy éppenséggel zsebtolvaj. Az egy szakmához tartozók nyelvhasználatában, főképpen a szókincsükben számos közös vonás van, s éppen ezek alapján szokás e csoport- vagy rétegnyelveket összességükben szaknyelvnek nevezni. – A szaknyelvek meglepte tehát természetes dolog a nemzeti nyelvben. Anyanyelvünknek a szaknyelv nagyon gyorsan változó rétege, s a maga természetes életét élve olyan jelenségeket is mutat, amelyek a nyelvi divatozás területére tartoznak. Ezek széles körét mutatja be a Bíró Ágnes szerkesztette kötet. A szerkesztő és munkatársai (Felde Györgyi, Kemény Gábor, Seregy Lajos, Tolcsvai Nagy Gábor) jól eligazítják az olvasót az idetartozó kérdésekben, mint ahogyan néhány éve a Nyelvi divatok című kötet tette, amely mintegy előzménye a jelenleginek.

A munka három részre tagolódik. Először a szaknyelvi jelenségek színét és fonákját mutatják be. Alapos tanulmány szól a szaknyelv mibenlétéről, a szaknyelvekben közszájon forgó idegen szavakról a *boutique*-től az *alternatívá*-ig. Az idegen szavak használata kapcsolódik a számítógépekkel összefüggő és egyre többeket érintő és érdeklő nyelvhasználat gondjaihoz. E szaknyelv angol fogantatású, és sokszor nehezen megy a magyarosodása és magyarítása. Így például a *hardware* és a *software* minden kísérletezés ellenére sem helyettesíthető mindezekig magyar kifejezésekkel. A sok-sok példa közül a két szó azért is érdemes a figyelemre, mert föllelhető bennük a *hard* és a *soft*, amely szavaknak magyar megfelelőik immár húsz éve divatos szaknyelvi elemmé váltak, főként az amerikai angol kifejezések tükörfordítása, illetőleg átvétele kapcsán (*kemény valuta*, *kemény drog*, *kemény rock*, *kemény társadalomtudományok* – *lány társadalomtudományok*). Hadd gazdagítsam itt a könyv példatárát, újabban a Rákosi-éra *kemény* és a Kádár-korszak *lány diktatúra*-járól is hallhatni.

A tanulmányok második része: Görbe tükör (szak)íróknak és olvasóknak. A sajtónyelv és a sportsajtónyelv divatos fordulataira és vadhajításaira itt is ráismerhetünk (a *sírból hozza vissza az egyik bajnoki pontot, kapujához szögezi a védelmet*). – Külön fejezetet szenteltek annak a kérdésnek is, hogy vajon a nyelvészek szaknyelvi stílusa milyen, mindig jól írnak-e. A nyelvészek szaknyelvében is megtalálható az idegen szavakban való bővelkedés – olyannyira,



hogy be lehet mutatni szöveget, amelyet mintha nem is magyarul írtak volna. A jelen-ség okai magyarázhatók, ám rájuk mentség sehogysm lelhető.

A nyelv-művelő kötet utolsó része: Szaknyelv házi használatra. Többek között a háztartásba kerülő áruk, iparcikkek használati utasításai, tájékoztatói tanulságosak. Akár egy arckrémmek, akár egy hűtőszek-rénynek a használati utasítását vesszük szemügyre, egyaránt megfigyelhetjük a sajnálatos helyesírási és nyelvi hibák mel-lett a szakmai szavak és kifejezések soka-ságát. E szaknyelvi jellemzők sokszor ép-pen nem a szakszerű és érthető tájékoz-tatást, tehát feladatukat látják el, ellenke-zőleg: tudálékoságról, pontoskodásról és körülmenyeskedésről tanúskodnak. Mind-ebben érintkeznek a hivatalos vagy a hiva-taloskodó nyelvhasználat nem kívánatos jegyével. – Bizonyára sokakat érdekel a Hány nyelven beszél az autós? című feje-zet, hiszen sokan vagyunk autósok vagy (személy)gépkocsivezetők, autővezetők, so-főrök, vezetők, van, aki mazsola, van, aki pi-lóta és így tovább. Ugyanilyen tarka és bő-séges a szókincs a vezetés módjától kezd-ve az alkatrészekig (megzavarja a kocsit, elefántfűt, difi). – A könyvet tárgy- és szó-mutató zárja. Ebben keresgélve minden ol-vasó nyomába eredhet a saját szaknyelvé-nek.

Büky László

## Éber szemmel, füllel

**A Fővárosi Vízművek javaslata és felkérése a Tisztelt Fogyasz-tó felé**

A főváros területén rendkívül sok esetben tapasztaljuk, hogy az in-gatlanokon belüli (vízmérő után) hálózatban kisebb-nagyobb mérvű csősérülések, vízellennyások kelet-keznek. Az ilyen sérülések az esetek 98%-ában a fogyasztók ré-széről észrevétlenül maradnak. A talajba fektetett vezetékekből a szivárgó, elfolyó víz nem tör a fel-színre. Így látszólag a legártatlan-nabb helyeken is előfordul, hogy egy nagyobb elfolyás is a talajba szivárog.

Nekünk pedig az a javaslatunk az ilyen című irományt közszétevő szerkesztőség felé (= szerkesztő-ségnek), hogy máskor támasz-szon nagyobb nyelvi követelmé-nyeket a Fővárosi Vízművektől ér-kező javaslatok felé (= javasla-tokkal szemben).

S azt sem árt megtudakolni, hogy az elfolyás hová szivárog. (A Bu-dai Hírmondóban talált rá Sattler Tamásné budapesti olvasónk.)

– A szerk

# A szolnoki példa

A szolnoki Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár 1976-ban nyelv-művelő ver-senyt kezdeményezett általános iskolai felső tagozatos tanulók számára. A helyszín – a könyvtár – ezúttal különös jelentőségű. Igazgatója, Horváth Károly és helyettese, Pápayné Kemen-czey Judit ugyanis kezdetben egy kis könyvtári helyiségben bonyolította le a megyei döntőt mintegy-harminc tanu-lóval és a meghívott bírálóbizottság-gal; az idén viszont az egész ország-ból csaknem hetvenen, a szomszédos országokból pedig tizennyolcan (ezek között hatan Romániából) érkeztek a döntőre tanárokkal, szülőikkel együtt.

A verseny „szakmai” tartalma is ha-sonlóképpen fejlődött. Céltudatosan tervezett egysúlyú valósult meg ugyanis a megoldandó feladatok sorá-ban az írásbeliek és a szóbeliek, a nyelv- és szabályismeretiek és a sza-bálykövetők (azaz gyakorlatiak), a kö-tött és a szabad megoldásúak, a tu-dást próbálók és a képzeletet mozgó-sítók, a gyors válaszokat követelők és a meggondolkoztatók között.

Illusztrálásul idézek néhányat. Hiá-nyos szavakat igével kiegészítve kellett „értelmessé” tenni (pl. sok...alú = old). Három szóhoz közös utótagot keresni (asztal-, bűn-, polgár-, ti. -társ). Fogas elválasztási eseteket kellett helyesen megoldani (meggyes, madzag, eddzé-tek stb. = megy-gyes, ma-dzag, edz-dzések). Szólistát kellett idézni jellembeli tulajdonság kifejezésére; kevésbé is-mert szólistát rokon értelművel felcse-rélni (pl. a kémény se füstöl magától helyett pl.: nem hiába zörög a haraszt). A kisebbeknek (az 5–6. osztályosok-nak) egy élményükről kellett írni, na-gyobbaknak 25–30 soros mesét kellett fogalmazni megadott szócsoport fel-használásával. Előszóban pedig me-seillusztráció alapján mindenkinek há-rom perces mesét kellett előadni. Ez utóbbi azért bizonyult különösen tanul-ságosnak, mivel nemcsak a képzeletet tette próbára, hanem a közlőképes-séget, sőt a stílusérzékét is. A gyerekek a hagyományos meseelemekkel szőtt elbeszélést hátborzongatóan eredeti-ekkel tarkították, drámai konfliktusokat teremtettek, s ezeket élénk „testbe-széddel”, indulatos szavakkal kísérték. Nemegyszer a krimifilmek hatását fedezhették föl a szertelen „alko-tás” előadása közben.

A vetélkedőt ünnepélyes és szak-szerű kísérő események tették rendkí-vül tartalmassá. A szaktanárok baráti összejövetelen tájékozódhattak gond-jaikról (a külföldiekéről különösen), s értesülhettek a házigazda könyvtár ter-veiről. Nem csekélyebb jelentőségűek ezek a tervek, mint a Verseggy nyelv-művelő program kiterjesztése egyrészt a magyar nyelvterület egészére (ezt a szándékot a külföldi gyerekek és taná-raik jelenléte máris igazolta), másrészt

a szórványos magyarságra is. Pályá-zatot fognak kiírni a helyi magyar nyel-vi és kulturális értékek feltárására, sze-mélyes és közösségi emlékek, beszá-molók, hagyományok összegyűjtésé-re, illetőleg közlésére. Horváth Károly igazgatótól megtudtuk, hogy szándé-kukban van nyelvrokonságunk kulturá-lis kincseinek összegyűjtése és egy – már kiszemelt – helyiségben, könyvtári részlegként való elhelyezése.

Társadalmi háttérül szolgál a Ver-seggy Ferenc Baráti Kör, amely már csatlakozott a baráti társaságok orszá-gos szövetségéhez. Szeptemberben találkozót szerveznek Szegeden, kül-földi meghívottak részvételével. Meg-alakították az Anyanyelv-ápolók Szö-vetségének megyei tagozatát is.

Miközben e terven fáradoznak, kiad-ványokat is jelentetnek meg. Ottlétünk idején vehettük át a Verseggy nyelv-művelő verseny című kötetet, amely az eddigi versenyek feladataiból közöl tanulságos és a felkészítésre igen al-kalmas feladatokat, s vehettük át a „Mély a Tiszának a széle...” című Ti-sza-táji népdalgűjteményt.

Szende Aladár

## Éber szemmel, füllel

**Miből lesz a cserebogár?**

„...Raffael például egy különösen kegyetlen, igen alacsony intelli-genciájú fiú, ha megtetszik neki egy toll, képes mindent megtenni azért, hogy megszerezze magá-nak. Szereti lefejezni, meggyom-rozni az ellenállót. M. Lajos sem különb, ő például egyszer a Ró-bert Károly körúti Piért-bolt falát pusztá kézzel szégrugdosta, hogy egy tolltartót kivegyen az üzletből. Ahogy mondani szokás, hát ezekből lesz a cserebogár...”

Világos! A cikkíró nyilván úgy gondolkodott, hogy ha egy csa-tárnak joga van lábbal lekezelni a labdát, akkor M. Lajos is szét-rugdoshatja pusztá kézzel a bolt falát! (Rác Endre találta a Mai Nap 1990. április 8-i számában.)



# A borítékok vallomása

## Levélversek a kollégiumból

A levélírás hasznos tevékenység – anyanyelvi szempontból is. Szövegalkotás, mely csiszolja a stílust; szerkesztési gyakorlat, mely a gondolatok rendszerezését is szolgálja.

Valószínűleg igen régi diákszokás lehet a levélborítékokra írt vers, a levélvers. A boríték hátuljára, illetve a feladó nevének helyére írt rigmust nevezem így. Feltehetően ősi diákvárosaink kollégiumaiból terjedt el, s a folklór törvényszerűségeinek megfelelően ma is él. En is egy kollégium diákújságíróitól kaptam a következő felszólításokat, rigmusokat. Ezek a levélversek a levél útját kívánják biztosítani (siettetni), a postás tevékenységét szorgalmazzák-ösztönzik, sőt a címzettet is gyors válaszra sarkallják.

Nézzük először a postáshoz szólókat: „Siess, postás, szedd a lábad, minél előbb hozd a választ!” A rigmusok között találunk olyat, amely egy népdalra rímel. Például:

*Siess, postás, ha lehet,  
Vidd el ezt a levelet!*

Bizonyára sokaknak eszébe jut erről a szép magyar népdal: Repülj, madár, ha lehet, Vidd el ezt a levelet (A csitári hegyek alatt).

Vagy egy másik:

*Madárka, madárka,  
Csácsogó madárka,  
Vidd el a levelem,  
Vidd el a levelem  
Szép magyar hazámba!*

Megfigyelhető, hogy a rigmusok szerzői partnernek tekintik a közvetítőt, a postást, ugyanis familiárisan tegező formában szólítják meg: „Siess, postás, szedd a lábad, holnapra már hozd a választ!” Vagy egészen tömören: „Fuss, postás, fuss, válaszat hozd!”

A rigmusok másik csoportja a címzetthez szól. Például: „Kis nyúl szalad a réten, választ várok még a héten”. De más állatok is megjelennek a bevezető formulában: „A maci szereti a mézet, választ várok még a héten”. Vagy: „Róka fürdik a szalonban, választ várok a napokban”. A címzetthez szóló üzenetek között találni szóláshasonlatot is: „Várom válaszdod, mint fűj a nyarat”.

A levélversek harmadik csoportjába azok a szövegek tartoznak, amelyek magát a levelet (kommunikációs terminussal: az üzenetet) szólítják meg: „Repülj, levél, szeretettel, s téj vissza felelettel”. Vagy: „Repülj, repülj, kicsi levél, de két nap múlva itthon legyél!”

Végül akadnak olyan szövegek is, amelyeket a feladó neve helyére írnak – sokszor rejtjeles üzenetként. Ilyenek szerepelnek ahyagunkban: „Én”;

„Bontsd ki, nézd meg, s megtudod”; „Valaki, aki nagyon szeret”; „Egy perc múlva megtudod”; „Feladó helyett: ha egy van, tudod ki, ha több van, találd ki!” Az persze nem tudható, hogy hibás címzés esetén kihez küldi vissza a posta az ilyen rejtélyes feladójú levelet!

Mondhatjuk ezekre a szövegekre, rigmusokra, hogy rendkívül infantilisak, naívak. Bizonyára így van ez, ezért is élnek leginkább diákközösségekben. A dolgok mélyén azonban valószínűleg a szavak erejébe vetett mágikus hit lappang; az tudniillik, hogy e szövegek segítségével a levél útját, sorsát lehet biztosítani. A személytelen viszonyba (feladó – posta – címzett) így lop bele valami kedvességet, udvariasságot a diákfolklór.

Emlékszem, hogy évekkel ezelőtt a nővérem esküvőjére Amerikából küldtek menyasszonyi ruhát. A feladó a dobozra több nyelven ráírta: „Menyasszonyi ruha vagyok, február 25-éig meg kell érkezni!” A csomag pontosan megjött, s igen kedves módon valamennyi postás, akinek a kezébe került, különböző nyelveken ráírt egy-egy jókívánságot. A barátságos közeledésre mindenkinek igénye van – s ezt játékos formában szolgálják a levélversek, amelyek ma is élő folklórtények.

Balázs Géza

## Verecke híres útja

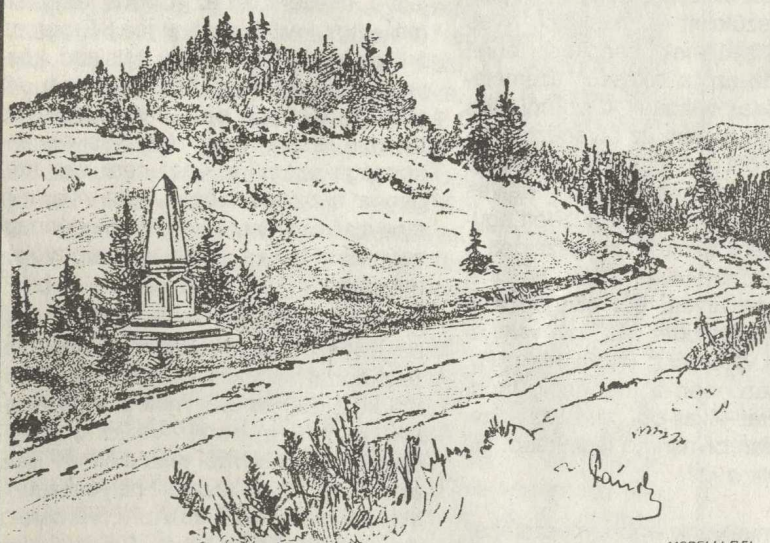
– ahogyan Ady nevezi Góg és Magóg fia vagyok én... című versében a honfoglaló főserg benyomulási útvonalát, azaz a Vereckei-hágót – az Északkeleti Kárpátokon átvezető út déli végén levő egykori Verecke (később Alsóverecke és Felsőverecke) helységről kapta a nevét. Ennek eredete iránt érdeklődik R. D. budapesti tanuló.

Nos, az először 1263-ban Werezka (e.: verecka) formában lejegyzett név Kiss Lajosnak Földrajzi nevek etimológiai szótára című munkája (Bp., 1988) szerint minden bizonnyal azonos verőce szavunkkal, amelyet értelmező szótáraink *nép, rég* (= népies, régies) minősítéssel, 'lécekből összeállított rácsos kis ajtó' jelentésben vesznek fel anyagukba. Történeti-etimológiai szótárunkban a verőce jelentése: 1. 'kis kapu, ajtócska, lécajtó, rácsajtó'; 2. 'kerítés, főleg léckerítés, rácsos kerítés'; 3. 'sorompó'; 4. 'küzdőhely'; 5. 'bekerített hely állatok számára'.

A végső soron szláv eredetű verőcé-nek az említett két szótár, valamint a Magyar tájszótár számos régi és újabb alakváltozatát sorolja fel: verécke, veréce, verebce, verecce, verice, deverce.

A lényeg, a névadás okát a szó jelentéssel mutatják: Verecke azért kapta eleinktől ezt a nevet, mert az Északkeleti-Kárpátok gyeplőjén ott volt a mesterséges akadályokkal (kerítéssel stb.) is megerősített kapu, az átjáró. Ma is Verecke ősi útján lehet átkelni a hegyeken.

Fábián Pál





# Vessző kellett volna!

Az olaszországi labdarúgó-világbajnokság juttatta eszembe egy régi cédulámat, melyet Tímár Györgynek „Baki baki hátán” című, Ludas Matyi-beli rovatából iktattam példagyűjteményembe. A kifogásolt mondat a következő volt: „A játékosokból hiányzott a sokszor látott meccs előtti izgalom”. Tímár (teljes joggal) ezt így kommentálta: „Hogy mi mindentől nem szoronganak a mi játékosaink. Én olyan meccsek előtt, amelyet már sokszor láttam, képtelen volnék erre.” A félreérthetőség azért következett be, mert a *sokszor látott meg a meccs előtti szorongás* kifejezés közé a szerző nem tette ki a vesszőt, vagy a nyomda hagyta ki, akár véletlenül.

A helyesírási szabályzat a következőt mondja ki: „Az egymásnak mellérendelt, külön-külön hangsúlyozott azonos szerepű mondatrészek ... közé vesszőt teszünk, ha kötőszó nélkül következnek egymás után” [247. a) pont]. A mi példánkban a *sokszor látott és a meccs előtti* kifejezés egyaránt jelzője a *szorongás* főnévnek, és az előbbinek mellérendelő jellegét éppen a közjük tett vesszővel jelöljük, mintegy jelezvén azt, hogy a *sokszor látott* nem az utána álló *meccs* szóval tartozik össze, nem annak a jelzője, hanem az utána álló *szorongás* szóé. Felolvasásban, hangos beszédben a vessző helyén viszonylag nagyobb szünetet is tartunk, ha nincs ott a vessző, ez a szükséges szünet is elmarad.

Másik idevágó példámat egy egyetemi szakdolgozatból idézem: „Említést érdemlő kísérlet az Aradon megjelenő Franyó Zoltán szerkesztette Génusz...” Itt meg az *Aradon megjelenő* és a *Franyó Zoltán szerkesztette* jelzői szerepű kifejezések közül maradt el a vessző; aminek következtében azt lehetne hinni, hogy Franyó Zoltán jelent meg Aradon, nem pedig a Génusz című folyóirat. Persze, ha tovább olvassuk a mondatot, rájövünk a helyesírási botlásra, s akkor gondolatban kitéve a vesszőt, mintegy „helyükre tesszük” a mondatrészeket.

Ám kár egy vessző miatt neveltségessé válni, illetőleg az olvasót fogalmazásunk utólagos értelmezésére kényszeríteni.

Szathmári István

## Újra a telefonszámokról

Lapunk Idel 1. számában olvastam a megváltozott budapesti telefonszámok írásával kapcsolatos problémáról (G. R.: A hétjegyűeket hogyan?). Ezen én is eltöprengtem már egypárszor, s a következő megoldásra jutottam: számomra a legkellesebb a 164-24-04 tagolás.

Az 1-es (illetve most már a 2-es) minden szám előtt ott áll, s ha 164-et kell mondanom, csupán egy szótaggal nyúlik meg a ki-mondandó hívószám szótagszáma. A *százhatvannégy*-et kimondani jóval egyszerűbb, mint a négyes számcsoportosítás *ezerhat-száznegyvenkettő*-t. Ez a megállapítás érvényes a másik többbé formálható négyes

számjegycsoporttal kapcsolatban is, mert számomra a *huszonnégy-nulla-négy* a ki-mondás és a megjegyzés szempontjából egyaránt könnyebbnek bizonyult, mint a *kétezer-négyszáz-négy*.

Ami a telefonszámok terén eddig kialakult gondolkodási, pontosabban emlékező reflexünket illeti, a postal irányítószámok bevezetése már megbontotta a hármastagolás erejét. A négy számjegyből álló irányítószámot kevesen és ritkán ejtik pl. *ezerszáztizenöt*-nek, többnyire 11-15-ként mondják ki az emberek. Sőt magamról tudom, még gondolatban is így bontom a számot, és így olvasom ki a jegyzékből. – Ami a leírást illeti: a telefonszámokban eddig is ott volt a kötőjel: 642-404. Csak arról lenne szó, hogy két kötőjel kerül bele a számba az eddigi egy helyett, s ezt kevésbé nehéz megjegyezni, mint hinnénk.

Ha pedig kimondjuk azokat a hívószámokat, amelyekben zéró szerepel, általában hangsúlyozzuk bennük a *nullát*. Egy barátom száma 890-887 volt, s ezt mindig így mondta ki: *89-nullanyolc-87*. Ezért a példának fölhozott hívószámot is föltehetőleg szívesebben mondaná *százhatvannégy-huszonnégy-nullanégy*-nek a telefonáló közönség, mint *kétezer-négyszáz-négy*-nek. – A régi, kétszer háromjegyű telefonszámokat egyébként nagyon sokan bontották eddig is négy rövid egységre: *hat-harmincegy-hét-tizenkettő*. A telefonálók nyilván a kiejtést rövidítendő hagyják el a *száz* – s hagynák el az *ezer* – szót a számcsoportokból.

Szívesen beszélném rá a Magyar Postát arra, hogy a majdan ismét megjelenő, a budapesti hívószámokat közreadó újabb telefonkönyvében az általam javasolt 164-24-04 (illetve a 264-24-04) számcsoportosításban közölje a fővárosi előfizetők telefonszámaikat.

F. Kovács Ferenc

## Miskolci gondok

Lassan két évtizede, hogy a rajzasztalon megszületett a miskolci Avas hegy déli lejtőjének beépítési terve. Nemcsak az azóta elkészült tízeleletes panelházak váltottak ki szűnni nem akaró vitákat, hanem az ötvenezér embernek otthont adó gigászi lakótelep elnevezése, valamint nevének helyes leírása miatt is több nézet küzdött egymással. A tervrajzokon ott díszelgett a hivatalos ízü név: *Avas – dél*, amelyet igen gyorsan átvett, sőt elfogadott a helyi nyelvi köztudat, és így vált ismertté ez a városrész, illetve lakótelep. Írásmódja azonban a mai napig ingadozást mutat: *Avas-dél*, esetleg *Avas-Dél* formában olvasható leginkább. De vajon melyik a jó?

Furcsa, nyelvünk alaptermészetének ellentmond, ha az égtájat jelölő szó követi azt az elemet, amelyre vonatkozik, holott jelzőként nyilvánvalóan elől

kell állnia: *Észak-Magyarország, Déli-Kárpátok, Nyugat-Berlin*.

Viszont az elemezendő miskolci példa nem egészen ilyen. Először tehát pontosan meg kell határoznunk, miféle tulajdonnévről van szó, hiszen az általában megszabja az írás módját. – Hegyoldalt jelölő földrajzi névről? Igen, eredetileg az volt, s akkor egyértelműen a *Dél-Avas* a helyénvaló. – Helységrész név, azaz településen belüli kerület, terület, városrész neve? Most már azzá vált, szabályzatunk szerint ezeket pedig mindig egybeírjuk: *Délavas, Avasdél*.

Annak örülhetnénk a legjobban, ha szabályos szerkesztésű és szabályosan leírható névvel illethetnénk ezt a lakótelepet (pl. *Dél-avasi lakótelep*). Ám el kell fogadnunk azt a tényt, hogy az *Avas-dél* forma már mélyen meggyökeresedett mind a hivatalos, mind pedig a mindennapi szóhasználatban, és megváltoztathatatlanul látszik. Ezért helyesírásunk harmadik alapelvére, a hagyományra hivatkozva bele kell törődnünk a nyelvileg nem tökéletes névalakulat létébe.

Noha a kialakult nyelv szokást nagyon nehéz megváltoztatni, sőt felrúgni, bátortalanul megkérdezem: valóban olyan szokatlan lenne *Dél-Avas* mondanivaló és írni?

Zimányi Árpád

\*\*\*

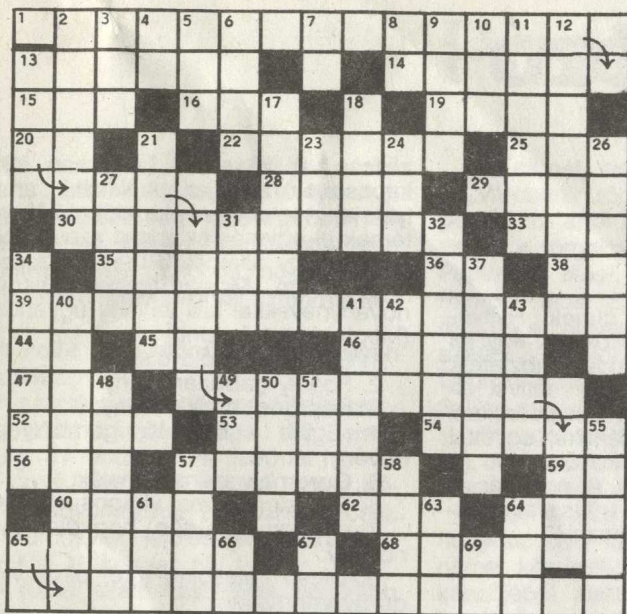
Valóban nem lenne szokatlan és nyelvünkől idegen, ha az *Avas* déli részét *Dél-Avas*nak neveznénk. De vajon szükséges-e erőszakot tennünk a helyi nyelvhasználaton?

Ez aligha lenne indokolt, ugyanis *dél* szavunk közismert jelentésein túl, földrajzi köznévként 'déli hegyoldalt' is jelent. (Hasonlóan az azonos jelentésű *mál* vagy *verő* szavainkhoz.) Érdemes felfigyelnünk arra, hogy Miskolc közvetlen közelében, a Bükkben több *dél* utótagú földrajzi név is él: *Nagy-dél, Kis-dél, Zsérci-Nagy-dél*. Miskolc lakossága számára tehát nem volt idegen a hivatalos ízünek ható *Avas-dél* elnevezés, amely ezért a mindennapi szóhasználatban gyorsan meggyökeresedett.

A helyes írásformát helyesírási szabályzatunk egyértelműen megadja. Természeti földrajzi névként az *Avas-dél* kötőjellel írandó, mint az *Arany-patak* [vö. 176. a) pont]. Amikor a természeti földrajzi névből településnév lesz, akkor ezt a változatot helyesírásunk egybeírással fejezi ki. Az új városrész helyesen leírt neve tehát: *Avasdél*, mint *Békásmegyer* [vö. 175. b) pont].

Hőnly Ede





## EGYETÉRTÜNK

**VÍZSZINTES:** 1. A megállapítás első része (zárt betűk: A,E,V,I). 13. Hajfonatot viselő. 14. Megbántás. 15. A kén és a króm vegyjele. 16. ... Svanholm; svéd operaénekes volt. 19. Gyors ütemű skót népi tánc. 20. Váltópénzzé degradált ókori római fizetőeszköz. 22. Tábortűzben égve patogó. 25. Mink után következik. 28. Széki ...; szikes mocsaraink madara. 29. A róla elnevezett repulziós motor feltalálója (Miksa). 30. Zenekarban fújja a magát! 33. Habzó ital, régi-esen. 35. Orosz női név. 36. Kettős betű. 38. Libahang. 39. A megállapítás harmadik része (zárt betű: E). 44. Az alumínium vegyjele. 45. Ez pedig a számáriumé. 46. Edgar ... Poe; amerikai költő, ismert verse A holló. 47. Bolíviai és máltai autók jelzése. 52. A te tulajdonod. 53. Idegen szóösszetételek előtagja: ön-. 54. Osztrák költő, gimnáziumi tanulmányait Pesten végezte (Nikolaus; 1802-1850). 56. Étes. 57. Selejtezett (vad). 59. Biztonságban van! 60. E tó partján fekszik Cleveland. 62. Doktrína. 64. Fejér megyei község, itt létesült a Gorsium Szabadtéri Múzeum. 65. Független. 68. A Nóra olasz becéző továbbképzése.

**FÜGGŐLEGES:** 2. A meglepetés egyik szava. 3. Az itrium és a praeodírium vegyjele. 4. Észak-Afrika! 5. Választ sürgető szócska. 6. A francia-belga határt átszelő folyó. 7. Zabkedvelő állat. 8. Üstökös része! 9. Kegyetlen római császár. 10. Rövidítés régi évszámok előtt. 11. Állatgondozó egyik dolga. 12. Shakespeare színműve. 13. A megállapítás második része (zárt betűk: K,O,E,G). 17. Jeles színművész (Klári). 18. Eladó munkahelye. 21. Szándékozás. 23. Levart hajtás blúzon. 24. ... Milev; bolgár költő, a Szep-tember című poéma szerzője (1895-1925). 26. Sakkfigura. 27. Olimpiai bajnok szovjet kalapácsvető (Romuald). 31. Innsbruck egyik folyója. 32. Jó pipa teszi. 34. Magna ...; Földnélküli János angol király alkotmánylevele. 37. Földrajzi fok és település Dánia északi csücskén. 40. 12-13. századi eretnek mozgalom tagja. 41. Emberek élnek benne. 42. Páratlan valami! 43. Dalmáciai város, hajdan a horvát királyok székhelye. 48. Lelki fájdalmat okoz. 49. Az olasz „MRT”. 50. Básti ...; színésznő. 51. Teniszezés egyik kelléke. 55. Közterületen zajló. 57. Ébreszt. 58. Harckocsi. 61. ... de France; történelmi vidék Franciaországban. 63. Őszi hónap, rövid. 64. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, rövid. 65. A megállapítás negyedik, befejező része (zárt betűk: S,D,U,N). 66. Sétálóutca rész! 67. Nincs szárnya, mégis leszáll! 69. Szolmizációs hang.

## A LOGOPÉDIA GMK

*ajánlja termékeit anyanyelvi fejlesztő foglalkozásokhoz és az olvasás, írás tanításához.*

Szemléltető eszközeink jól használhatók óvodákban, iskolákban, logopédiai foglalkozásokon, értelmi és érzékszervi fogyatékosok oktatásában.

**KIFESTŐKÖNYV** a sziszegő hangok gyakorlásához

**KIFESTŐKÖNYV** az l, r hangok gyakorlásához

**HÍVÓKÉPEK**

**SZÁJKÉPEK**

**„MONDD MEG, MUTASD MEG!”** beszédfejlesztő játék (egyszerűsített és bővített kivitelben)

**BETŰKÉSZLET**

**LOTTÓJÁTÉK** az s, zs, cs hangok gyakorlásához (szóanyaggal is kiegészíthető)

Megkésett/akadályozott beszédfejlődésű gyermekek vizsgálata

**„MIT GONDOLSZ?”** I. II. III. – figyelem-, emlékezet-, gondolkodás- és beszédfejlesztő játék

I. összefüggések felismerése

II. az analógiás gondolkodás fejlesztése

III. az összehasonlítás, rendezés, elvonás műveletének fejlesztése

**„HÁZIKÓ”** a ragos névszók és a névutós szerkezetek gyakorlásához

**„FÜZET”**, melynek speciális vonalazása elősegíti a betűk és számok írásának megtanítását.

**KÉRJEN TÁJÉKOZTATÓT!**

Az ismertetett termékek levélben megrendelhetők:  
**1031 Budapest, Fiedler u. 10. Logopédia GMK**

## MEGRENDELŐLAP

Megrendelem az **Édes Anyanyelvünk** című lapot .... példányban, és kérem, az alábbi címre kézbesítsék:

A megrendelő neve:.....

Címe: .....

Város (község): .....

Utca, tér: .....

Házszám.....em.....ajtó...

Irányítószám: .....

Az előfizetési díjat a részemre küldendő átutalási postautalványon egyenlítem ki.

Előfizetési díj egy évre: 100,- Ft,

fél évre: 50,- Ft

**SZÉCHENYI TÁRSASÁG**

Budapest

Sobieski János u. 40., I. em. 1.

1096



# Pontozó

Mindenekelőtt az 1990. évi 1. számban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk közre.

I. **Fejtetőre állított címek.** A költő: Petőfi Sándor. A verscímek: A téli esték, Anyám tyúkjá, Feleségek felesége, Ha férfi vagy, légy férfi, Szeptember végén.

II. **Rímes közmondások.** 1. Sok lúd disznót győz. 2. Közös lónak túros a háta.

III. **A látszat csal.** 1. Csapod. 2. Fiad, sőt ez is: Kölkéd. 3. Szóké. 4. Csengőd. 5. Maglód. 6. Tokod. 7. Varsád. 8. Sonkád. 9. Kecskéd. 10. Korpad.

IV. **Hétszer hét.** Mint legutóbb már jeleztük is, ennek a rejtvénynek a megfejtését nem itt, hanem a 3. szám feladványainak értékelésekor adjuk meg. Akik ábra nélkül is meg tudták fejteni, azoknak az elismerés természetesen kijár, pontot azonban nem kapnak érte.

V. **Két verscím.** A költő: Arany János. A verscímek: Családi kör, A fülemile.

VI. **Márai Sándor a nyelvről.** Az író csak anyanyelvén tudja teljesen, feltétlenül kifejezni magát.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke eredetileg 85 pont volt, s a sorsolásban való részvételhez a jogot a 75 pont megszerzésével lehetett kivívni.

A IV. számú rejtvény törlése folytán a legnagyobb elérhető pontszám 70-re módosult, s ennek megfelelően a legalább 60 pontot elérők közül kerültek ki a nyertesek. A következő megfejtőink kapnak 100-100 Ft értékű könyvtalványt: Bácskai Zsuzsanna, Szombathely, Rohonci út 44. III. 9. (9700); Bugánszky Ildikó, Románia, (1900) Temesvár, Calea Bogdănestilor 2. Bl. H. Sc. E, Áp. 29; Fáy János, Onga, Rózsa Ferenc u. 3. (3562); Fodor Zoltán, Debrecen, Hámán Kató út 32. (4027); Harsán Tamás, Budapest, Nefelejcs u. 5. (1078); Imre Jánosné, Budapest, Villányi út 65/A. I. 3. (1118); Mészáros Péter, Dúsnok, Bacsó Béla u. 2. (6353); Tátrai Mária, Szeged, Gutenberg u. 28. (6722); dr. Tuba Imréné, Keszthely, Vásártér 12/B. (8360); Vozár Péter, Újkígyós, Hosszú út 38. (5661). Mindannyiuknak szívből gratulálunk.

## A Pontozó új feladatai

I. **Fejtetőre állított címek.** Rejtvényünkben nyugatos költők egy-egy jól ismert versének címét úgy változtattuk meg, hogy értelmük az eredetivel ellentétes legyen. Tessék visszafordítani a címeket eredeti formájukra, egyúttal pedig megnevezni a költőket is! (A megfejtésért címenként 2 pont jár, a költők nevéért pedig 1-1. Összesen tehát 15 pontot lehet szerezni.)

1. Alkonyi józanság
2. A pihenés
3. A régi ember
4. A te vőlegényed
5. Reggeli válasz

II. **Honnan való?** Rejtvényünknek mind a tíz részfeladatában egy-egy olyan jelzős kifejezésre kell rátalálni, amelynek első szava egy ma is meglevő helységnevünkől képzett melléknév, a második pedig egy olyan szóalak, amelynek első néhány betűje megegyezik az első szóéval. Mint pl. *apostagi apostol*, *borotai borotva*, *marcali marcangolás*. A továbbiakkal már olvasóinknak kell megbirkózniuk! A pontok száma megegyezik az ismétlődő betűjegyek számával. (A helyes megfejtésért jelzős szerkezetenként 2 pont jár.)

1. Nagy levelű, fűtős virágú gyógy-növény Győr-Sopron megyében

..... gi ..... pu  
2. Ingerült méltatlankodás Somogy megyében

..... cei ..... kedés  
3. Fekete fejű és lábú juh Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

..... ndi ..... ja  
4. Undor és rossz közérzet Zala megyében

..... déri ..... r  
5. Nézeteltérés Baranya megyében

..... di ..... tét  
6. Nagyra nővő, hosszúkás levelű fa termése Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

..... rédi ..... nye  
7. Sár cipő Bács-Kiskun megyében

..... ai ..... ni  
8. Egyházi jellegű ünnepi felvonulás Vas megyében

..... di ..... et  
9. Hebehurgya, kapkodó ember Jász-Nagykun-Szolnok megyében

..... ényi ..... erdi  
10. Kukorica Tolna megyében

..... lici ..... ri

III. **Csacsipacsi növénynevekkel.** Egyik korábbi számunk Pontozó rovatában „állati” csacsipacsikát kellett megfejteni, azaz megadott meghatáro-

zások alapján olyan kétszavas szókapcsolatokra kellett rátalálniuk, amelyeknek tagjai csak kezdőbetűjükben térnek el egymástól, jelzett szavuk pedig egy-egy állatnév. Pl. *kerge zerge*, *ringó dingó*. Mostani rejtvényünkben növénynevekkel kell tenniük ugyanezt! (Megfejtése 1-1 pont.)

1. Érzéki örökzöld díszfa:
2. Fogoly gabonanövény:
3. Kedélytelen vízinövény:
4. Egyre kisebbedő, gömbölyded növényi termés:
5. Goromba szénatörmelék:
6. Dísztelen havasi virágos növény:
7. Felboruló fűtős boggyótermésű növény:
8. Olcsó hatásokra törő, piros virágú gyomnövény:
9. Tehetetlen szárított takarmánynövény:
10. Fehér kérgű fákkal benőtt nevezetes hely:

IV. **Költő és műve.** A meghatározások szerint kitöltendő ábrában két vastagon bekeretezett függőleges oszlop látható. Helyes kitöltés esetén a baloldali oszlopban felülről lefelé egy évszázadokkal ezelőtt élt francia költő nevét olvashatjuk el, a jobb oldali oszlopban pedig egyik szerelmes versének címét Szabó Lőrinc fordításában. Ezt kell beküldeni. (Megfejtése 15 pont.)

1. Tiszteességtelen nyitószerzőm
2. Korridor
3. Fürkészök
4. Burgonya
5. Tágas terem
6. Hoeszabbít
7. Kimészó
8. Szicíliai város
9. Feszült figyelem
10. Céltalanul kőezáló

|  |  |  |  |  |  |  |  |  |  |
|--|--|--|--|--|--|--|--|--|--|
|  |  |  |  |  |  |  |  |  |  |
|  |  |  |  |  |  |  |  |  |  |
|  |  |  |  |  |  |  |  |  |  |
|  |  |  |  |  |  |  |  |  |  |
|  |  |  |  |  |  |  |  |  |  |
|  |  |  |  |  |  |  |  |  |  |
|  |  |  |  |  |  |  |  |  |  |
|  |  |  |  |  |  |  |  |  |  |
|  |  |  |  |  |  |  |  |  |  |
|  |  |  |  |  |  |  |  |  |  |

V. **Keresztury Dezső a nyelvről.** A jeles tudósnak egy lapunkban megjelent eszmefuttatásából idézünk egy figyelemre méltó megállapítást kereszt-rejtvényünk vízszintes 1., 39., valamint függőleges 13. és 65. sorában. Ezt kell beküldeni. (Megfejtése 25 pont.)

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 85 pont. A sorsoláson azok vehetnek majd részt, akik megfejtésükkel legalább 70 pontot szereztek. A rejtvények megoldását 1990. november 15-ig kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, 1364. Pf. 122.

Minden kedves megfejtőnek sikeres fejtörést kívánnak a rejtvények szerzői:

Doroszlai Elekné (III.)  
Láng Miklós (IV.)  
Rózsa Ibolya (I.)  
Schmidt János (V.)  
Takács István (II.)

\*



# Postaláda

**XX. század – 20. század.** Laczkó Márta – 5600 Békéscsaba, Ibolya u. 1. – egy írásbeli tétel szövegében furcsallja a 20. század írásmódját – arab számmal. Úgy gondolja, hogy a század sorszámnevét római számmal kell írni.

A *kell*-t nem mondja ki semmilyen szabály...

A számjegyeket túlnyomórészt valóban arab számokkal írjuk: 23 *darab*, 12 *kg*, 31 *tanuló*, 7 *m*, 3000 *Ft*.

Római számokat inkább csak néhány *hagyományos esetben* és csak sorszámnevek jelölésére használunk: IV. *Béla*, XI. *kerület*, NB I.

A római szám használata leginkább akkor célszerű, ha megkülönböztető, tagoló szerepe van: 1848. III. 15., III. em. 8., XI/1. *rész*.

Számos forma helyes így is, úgy is: 3. *kötet* vagy III. *kötet*, 1. *fejezet* vagy I. *fejezet*, – s 20. század vagy XX. század. (Ez utóbbi a hagyományosabb.)

Ugyancsak hagyományosan – s nem kötelezően – megkülönböztető szerepe lehet az arab vagy római számnak. Az általános iskolában 2. *b osztály*, a középiskolában inkább II. *B. osztály*.

Koltói Ádám

## Köszönőmi Kérem! (Vagy kérek?)

Kanczelné Jóczik Mariann hódmezővásárhelyi olvasónk többek között afelől érdeklődik levelében, hogy a valamilyen szívességgért, felvilágosításért kapott köszönőm-re mindig *kérem-e* a „szabályos” válasz, vagy a tegező viszonyban levők között ilyenkor a *kérlek* forma a helyénvaló.

Érdekes kérdés, de válaszom csak ez lehet: mindkét forma helyes. A *köszönőm-re* viszonzásul mondott *kérem* ugyanis már bizonyos fokig önállósult udvariassági formának számít, s mint ilyennek nem az a lényege, hogy magázó viszonyt érzékeltet, hanem hogy lezár egy kölcsönös előzékenységet, figyelmességet kifejező dialógust. Mivel azonban a háttérben mégiscsak ott van a magázás jelentésmozzanata is, ezért fejlődött ki mellette a formájában is tegező, de hasonlóképpen csupán udvariassági gesztus értékű *kérlek*, vagy *kérlek szépen* formula. (A *kérlek* alássan vagy a *kérlek tisztelettel* túlságosan is udvarias, szinte hajbókoló volna!) Tehát elfogadható ez is, az is, de tudatában kell lennünk annak, hogy sokan mind a *kérem-et*, mind a *kérlek-et* idegenszerűnek, finomkodónak érzik, s ezért nem nagyon kedvelik. És nem árt tudni, hogy mind a magázó, mind a tegező formát kitűnően pótolja ez: *szívesen*.

G. L.

## Mit csinál, aki parkíroz?

„Városunk több helyén, azokon a pontokon, ahol a várakozó autók zavarják a forgalmat, tábla hirdeti, hogy *Parklózni tilos!*, máshol pedig hogy *Parkolni tilos*. Szeretném tudni, hogy melyik a helyes kifejezés. Érzésem szerint az utóbbi” – írja levelében Csurgó Lászlóné olvasónk (Szeged, Szilléri sugárút 41/A. 6723).

Lényegében egyetértünk olvasónkkal, de hogy miben és miért, azt érdekes bővebben is kifejezni. Íme, tessék!

Mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, hogy az *-íroz* képzőt francia eredetű, német közvetítéssel átvett igék *-ieren* képzőjéből alakítottuk. Így lett pl. a francia *paner* igéből származó német *panieren*-ből nálunk *panlíroz*. Hasonlóképpen jött létre a *hazardíroz*, a *kasíroz*, a *lavíroz* és még egy sereg más szó.

Másodszor: azokat az igéket, amelyekben az *-íroz* képző jól helyettesíthető a magyar *-oz* képzővel, ez utóbbi formában tanácsos használni. Tehát az *aszfaltíroz*-nál feltétlenül jobb az *aszfaltoz*, a *betoníroz*-nál a *betonoz*, a *bevagóníroz*-nál a *bevagonoz*, a *profilíroz*-nál pedig a *profiloz*.

Harmadszor: van egy sereg olyan *-íroz* képzős ige is nyelvünkben, amely helyett közismert, jó magyar ige is kínálkozik. Ilyenkor nem kell sokat *morfondírozni*, azaz *töprengeni*, hogy melyiket válasszuk. Természetesen a magyart! Felsorolunk néhány példát. Az *alarmíroz* magyarul, szebben: *felriaszt*, a *dresszíroz*: *idomít*, a *forszíroz*: *erőltet*, *sürget*, a *frappíroz*: *meghökken*, a *garníroz*: *körít*, a *reszkíroz*: *kockáztat*, a *studíroz*: *tanulmányoz*, a *szervíroz*: *tálal*, a *sztorníroz*: *érvénytelenít*, *töröl*, a *tempíroz*: *időzít*. Kár volna az *-íroz* képzős szavak kedvéért lemondanunk jó magyar megfelelőikről!

Negyedszer: kellő ok nélkül nem ajánlatos használni az olyan *-íroz* képzős igéket, amelyek esetleg félreértést okozhatnak. Tessék csak elképzelni pl. ezt a mondatot: A Fővárosi Kertészeti Vállalat dolgozói megkezdtek a *parklírozást*. Vajon mit kezdtek meg valójában? A *parkosítást*, vagyis parkok létesítését vagy pedig a *parkolást*, azaz gépkocsijuknak, gépjárműjüknek az erre kijelölt részen való elhelyezését? Ugye nem is olyan könnyű válaszolni? Persze ha a *parkíroz* helyett a megfelelő magyar képzővel alkotott szót használtam volna – tehát vagy a *parkosít* vagy a *parkol* szót –, akkor nem okozott volna gondot a válasz.

Most már bátran összegezzhetjük válaszunkat. Összefoglalásul azt mondhatjuk, hogy a *parkíroz* azok közé az *-íroz* képzős igék közé tartozik, amelyekre nincs szükségünk, sőt

amelyek olykor még zavart, félreértést is okozhatnak. Nem véletlen, hogy értelmező szótáraink egy csillagot is tesznek a *parkíroz* mellé, ezzel jelezve, hogy a szó nem kifogástalan. Csakugyan nem az. S mivel egyrészt a *parkol*, másrészt a *parkosít* kitűnően helyettesíti – ráadásul erősen terjed is mind a két forma a *parkolóhely*, *parkolóóra* stb. összetételekkel együtt –, a jövőben bátran lemondhatunk erről a kettős jelentésű s így olykor megtévesztő *parkíroz*-ról. Ez nem nyelvszegényedés lesz, hanem nyelvtisztulás.

Grétsy László

**Alig.** Szabó Ildikó – 4491 Újdombóvár, Uttörő út 13. – ellentmondást vél felfedezni az *alig* határozószó használatában. Ellentmondásról ugyan nincs szó, – ellentétes jelentésről azonban igen.

Az *alig* alapjelentése: 'nagyon kis mértékben, éppen hogy (csak)'. Íme: Olyan idős, hogy *alig* hall már; *Alig* bírja felemelni a zsákot. De ilyen alkalmi összetételek is keletkezhetnek: „*alig-utca*” = kis utca, „*alig-szoknya*” = miniszoknya.

Másodlagos fejleményként azonban bővült a jelentés: *alig* = nagyon. *Alig* (nagyon) várom már, hogy eljőjön a tavasz; *Alig* várom a hétvégét. Érthető ez a jelentésfejlődés, hiszen az *alig* várom voltaképpen ezt sűríti magába: *alig* (azaz csak nagyon nehezen, nagyon kevéssé) *bírom kívánni*, *alig* (vagyis szinte nem) *vagyok képes addig várni*. Érdekes: az *alig*-nak ez a „színeváltozása” csak a vár ige mellett figyelhető meg.

K. Á.

**Sziasztok! Csókolom!** Szépvölgyi Katalin – 2510 Csolnok, Mikszáth u. 5. – arról panaszkodik, hogy nehézséget jelent neki a megfelelő köszönési forma kiválasztása bizonyos helyzetekben. Ha egy diáktársával találkozik, ezt mondja: *Szia!* Ha többel fut össze, így szól: *Sziasztok!* Tehát van egyes számú és többes számú forma. Ugyanezt már nem tudja kifejezni a *Csókolom!*-mal.

Pedig lehet. Csak másképpen.

Van *szervusz* – *szervusztok* alakpár, ennek mintájára született meg a *sziasz* – *sziasztok*. (Sőt a *heló*-nak is kialakult a többes számú formája, a *helósztok*.)

A *csókolom* azonban világos igei alak (*én csókolom*), tehát nem lehet köszönési forma a többes számú alakváltozat.

De ha valaki szeretné kifejezni azt, hogy egy vagy több személynek köszön *csókolom*-mal, megteheti. A teljes alakkal: *Kezét csókolom! Kezüket csókolom!*

K. Á.



# A JUBILEUMI KAZINCZY-DÖNTŐRŐL

Lehetetlen feladat híven és ugyanakkor röviden beszámolni a Győrben lezajlott jubileumi – huszonötödik – Kazinczy-döntő eseményeiről, s főleg: hangulatáról. Helyzetem a rövidség választatására kényszerít.

A verseny külső körülményei ismét a rendező szervek szerető gondoskodásáról tanúskodtak; a sok szép versenyszöveg tanárok és diákok jó ízléséről, értő előkészítő munkájáról; s illett a jubileumi alkalomhoz a kötelező szöveg: Péchy Blanka szépen felépített gondolatmenete beszédkultúránk nemzedékről nemzedékre tapasztalható elsekélyesedéséről, és ennek társadalmi veszélyeiről. Igazán sajnálnia kellett a bíráló bizottságoknak, hogy a színvonalas mezőnyökben mindig csak tizenöt versenyző juthat az első tizenöt közé.

Az értő szövegtolmácsolást adók közül ismét kiemelkedtek azok a versenyzők, akiknek tanintézetében folyamatos beszédművelő tevékenység folyik, azaz Beszélni nehéz!-kör működik. Ez figyelmeztet mozgalmunk valós céljára, mélyebb értelmére: a nyelvi-érintkezési nevelés erősítésének fontosságára. Hogy miért? Erre új miniszterünk rövidke első nyilatkozatából azt a gondolatot idézhetem, amely a magunk régi megfogalmazásában így hangzik: Mert tanítványainknak, hosszú életük során, nem felelniük kell majd a nyelvről, hanem hatékonyan használni tudniuk kell a nyelvet, a

kommunikáció és az ismeretszerzés eszközeként.

Jubileumi alkalmunknak volt egy különlegesen kedves pontja. A megnyitó beszédet tartó Pusztai Ferenc államtitkár felolvasta, a vasárnapi záróünnepre Stark Antal államtitkár jött fel Győrbe, s az alapítvány kurátoraként itt adta át az idei **Kazinczy-díjakat**, az idén kivételesen négy olyan tanárnak egyszerre, aki a beszédkultúra mozgalmait hosszú idő óta híven és sikerrel szolgálja. – Nevükhöz csak jelzéseket tudok fűzni; de hiszen ismerjük mindnyájukat.

Haladjunk ábécérendben!

**Bakóné Aradi Éva**, siklósi köreink szervezője és vezetője; aki a negyedszázaddal ezelőtti kezdeteken, diákként lett Kazinczy-érmes, majd pedagógusjelöltként ismét; azután tanítványok felkészítő tanáraként jött Győrbe újból és újból; e szép díj átvételekor épp a tizenharmadik alkalommal.

**Hérics Lajosné**, ismertebb nevén: Aranka néni, a győri Kazinczy Gimnázium igazgatója; aki már a kezdetektől és a folyamatosságot biztosító – ugyancsak méltán Kazinczy-díjas – Kádár Géza és Z. Szabó László segítőjeként, majd minden terhet magára vállalva, vezetői határozottságával, emberi melegségével és szakmai elkötelezettségével gondoskodik évenkénti döntőink külső-belső légköréről.

**Karsayné Horváth Klára**, mozgalmunk mosonmagyaróvári régi és örök

mindenese; aki a legnehezebb terepeken: a szakmunkásképzőskén, meg a városi könyvtár és a művelődési otthon falai között csíholja, gerjeszti és táplálja a tüzet; elválaszthatatlan összefonódásban látva és látva a beszéd, az érintkezés, a magatartás kultúráját magával az emberséggel.

És végül, de mégiscsak elsősorban: **Miskolczi Margit**, mozgalmi nevén: Margit néni; aki még a hőskorban szervezte meg, elsőik között, a Rudas László Közgazdasági Szakközépiskola szakkörét, majd szakkörét; azután még aktív tanárként, s még inkább nyugdíjas éveiben, egyre valóságosabb és belsőbb munkatársa lett műsorkészítő közösségünknek, foglalkozásvezetője a nyári tanár- és diáktáboroknak; s így Péchy Blanka művésznő elvesztése után zökkenő nélkül hozzá tudta vállalni az addigiakhoz a magyarázatok készítésének nem könnyű feladatát.

Tudjuk: sokkalta több érdemes harcosa van mozgalmunknak, mint ahány az évek során Kazinczy-díjban részesülhet közülük. De most, e jubileumi négyessel, talán sikerült valamit törleszteni a legkirívóbb elmaradásból. S a közös munkának úgysem a jutalom a célja; bár – ne tagadjuk – azért jóleső következménye.

(A Beszélni nehéz! rádiósorozat 1990. május 25-i adásának szövege.)

Deme László

## Negyedszázad a szép szó jegyében

– Győr, 1990 –

Felnőtté vált a rendezvény – hangsúlyozta többek között a jubileumi Kazinczy-döntőn mondott ünnepi beszédében **Jankovits György**, a Győr-Sopron Megyei Tanács általános elnökhelyettese. – Olyan mozgalomról van szó, amely a nemzet maradását szolgálta, és tegyük hozzá, remélhetőleg szolgálni fogja a jövőben is.

De nemcsak a jubileumi alkalom fokozta a találkozó ünnepélyességét, hanem az a tény is, hogy sokunk régi álma vált valóra: szólhatott az „ötágú síp”: jelképesen az egész magyarság volt jelen ezen az ünnepen. Hiszen vendégként üdvözölhettünk – most először így együtt – határainkon túli magyar iskolák tanulóit, tanárait a Felvidékről, Kárpátaljáról, Erdélyből és a Vajdaságból.

Mit adott ez a huszonöt év? – Erre a kérdésre **Bencédy József** adta meg a választ a vasárnapi záróünnepségen, amikor értékelésében így fogalmazott: az anyanyelv szeretetének erősödését mindannyiunkban, elmélyült foglalkozást az anyanyelv ügyével, nyelv és magatartás közti összefüggés tudatosítását; közvetve szolgálta a haza szeretetének megszilárdítását, a nyelv összekötő erejét a határokon túlmutatóan is.

Különös fényt adott a negyedszázados jubileum díjkiosztó ünnepségének az, hogy Győrben került sor az idei Kazinczy-díjak átadására is.

Igényes szereplésükért a következők kaptak Kazinczy-érmet:

Gimnáziumi és szakközépiskolai tanulók:

**Balikó Eszter** Leőwey Gimnázium (Pécs), **Banner Géza** Rózsa Ferenc Gimnázium (Békéscsaba), **Czifrik Anita** Kazinczy Ferenc Gimnázium (Győr), **Hamar Éva** Teleki Blanka Gimnázium (Székesfehérvár), **Hargitay Judit** Katona József Gimnázium (Kecskemét), **Hutás Annamária** Révai Gimnázium (Győr), **Juhász Árpád** Zrínyi Ilona Gimnázium (Miskolc), **Kató Anikó** Tóth Árpád Gimnázium (Debrecen), **Kungl Krisztina** Münnich Gimnázium (Dunaújváros), **Maróti Orsolya** I. István Gimnázium (Budapest), **Nagy László** Déri Miksa Ipari Szakközépiskola (Szeged), **Pálfi Katalin** Eötvös Gimnázium (Tata), **Papp Beatrix** Krisztina Tiszaparti Gimnázium (Szolnok), **Rangoni Klaudia** Krúdy Gimnázium (Nyíregyháza), **Tóth Zsuzsanna** Jókai Gimnázium (Komárom).

Szakmunkásképző intézeti tanulók:

**Bartos György** 401. sz. Ipari Szakmunkásképző (Győr), **Bodnár Andrea** 117. sz. Ipari Szakmunkásképző (Sá-

toraljaújhely), **Csiszár Anikó** Kertészeti Szakmunkásképző (Balatonfüred), **Demer Katalin** 51. sz. Mező Imre Ruháipari Szakmunkásképző (Budapest), **Dobos Ágnes** Kocsis Pál Mezőgazdasági Szakmunkásképző (Kecskemét), **Gábor István** 7. sz. Ipari Szakmunkásképző (Budapest), **Istéf Zsuzsanna** Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző (Nagykanizsa), **Kiss Erzsébet** 609. sz. Jelki András Ipari Szakmunkásképző (Baja), **Kiss Judit** Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző (Szeged), **Kutor Bernadett** Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző (Székesfehérvár), **Németh Lilla** 301. sz. Szakmunkásképző (Ajka), **Nyerges Szilvia** Szász Ipari-cikk-kereskedelmi Szakmunkásképző (Budapest), **Ongai Vera** Csányi Gépes Gyorsíró Szakiskola (Zalaegerszeg), **Pálkás Tamás** 22. sz. Puskás Ipari Szakmunkásképző (Budapest), **Rajczai Katalin** 516. sz. Ipari Szakmunkásképző (Dombóvár).

Tanulóik sikeres felkészítéséért Kazinczy-emlékéremmel és könyvjajándékkal tisztelték meg **Kerékgyártó Lászlónét** (Sátoraljaújhely), valamint a pécsi **Leőwey Klára Gimnázium** magyar munkaközösségét.

Graf Rezső



# A „BESZÉLNI NEHÉZ!”-TÁBOROK

Újajta „edzőtábor” szerveztek 1987 júniusának utolsó hetében *Tatán*, a Hazafias Népfront kezdeményezésére: itt gyűjt össze a Beszélni nehéz!-körök vezetőinek egy része tapasztalatcsere-re.

## BESZÉLNI NEHÉZ- KÖRÖK

VEZETŐINEK

ORSZÁGOS  
TAPASZTALATCSERE-  
TÁBORA

KISÚJSZÁLLÁS

1990. június 24-29.

Egyik levélírónk így emlékezik erre vissza: Rendkívül hasznos volt a körvezetők találkozója *Tatán*. Ott ismertük meg igazából egymást, ott jutottak szóhoz a mozgalom leglelkesebb résztvevői, vezetői. Úgy gondolom, ez a találkozó jelentős állomás volt a mozgalom életében: a kezdőknek igen nagy segítség volt ez, s a lelkiesedés „ragályos” lett. Reméljük: nyílik még lehetőség ilyen találkozásra.

A kísérlet valóban olyan eredményesnek bizonyult, oly nagy visszhangot keltett, hogy folytatásának kellett következnie. – Egy év múlva, 1988 nyarán, *Szegeden* volt az újabb találkozó. Jelentőségéről szóljon a levelek néhány kiemelt részlete: A Beszélni nehéz! mozgalom valóban egy családot hozott létre. *Tata* után most *Szegeden* is ezt éreztem. Ezért volt jó ott lenni, tanulni, beszélgetni. – Nem gondolta volna senki sem, hogy ez volt *Blanka* néni utolsó „közönségtalálkozója” a nagy család tagjaival. – Szerettem volna összegezni a szegedi tapasztalatcsereéről megfogalmazódott gondolataimat; de csak az utolsó nap záró fórumán elhangzott kérdés – *Blanka* néni kérése – ismétlődik bennem kitartóan: „Igjétek meg, hogy ezt a

munkát nem hagyjátok abba!” – Azt hiszem, abban a megnyugvásba halt meg, hogy a mozgalom tovább folytatódik.

Munkánk zökkenőmentes folytatásának biztos tudata hatja át ezt a levelet is: A táborok hasznosságát már nemigen kell bizonygatnom, hiszen minden résztvevő örül a lehetőségnek, aki több-kevesebb időt *Tatán*, illetve *Szegeden* tölthetett. Körvezetőink zöme megszállott ember; ez kiderül abból is, hogy a hivatalos programokon kívül rengeteg időt szántak arra, hogy egymástól tapasztalatokat gyűjtsenek, új ismereteket szerezzenek. Remélem, jövőre a tábori megnyitón már hagyományról beszélnek *Borsod* vagy *Szolnok* megyében.

Igen, *Borsod* megyében már hagyományról beszélhetünk. A *miskolci Csanyik-völgyi* táborban 1989-ben összegyűlt élményanyagot így summázta egyik körvezetőnk: Áldozatkész, figyelmes szervezők – sok érdekes, hasznos előadás és foglalkozás – családias légkör – sok értékes ember – éjszakába nyúló kötetlen beszélgetések. S amely mozgalomban ennyi értékes, tenni akaró ember van, annak van jövője!

*Summázzuk*: mi teszi oly vonzóvá ezeket a táborokat!

– A résztvevők (nem „hallgatók”, hiszen beszélők, vitatkozók, tapasztalatot cserélők) megismerkednek a mozgalom múltjával, terjesztésének és a körök szervezésének bevált módszereivel.

– Két helybeli iskola Beszélni nehéz!-körének bemutató foglalkozásain vesznek részt minden alkalommal. (Mert bár vakáció van, diákok is, tanárok is úgy dolgoznak, mint a legnagyobb munkaidőben.)

– Sok mondatot elemeznek együtt, sok szabályt beszélnek meg közösen. (Most lehet pótolni mindazt, ami a rá-

dióműsor szűkre szabott idejéből kisorsul. S itt nem a foglalkozásvezető „vizsgáztatja” a foglalkoztatottakat, hanem fordítva: a táborlakók faggatják a foglalkozásvezetőt.)

– Neves előadókkal beszélgethetnek egyéb nyelvi-nyelvészeti kérdésekről, a beszéd- és magatartáskultúráról, de irodalmi témákról is. (Nagyhírű professzorok, tudósok kerülnek így „emberközelbe”. Mint egyik körvezetőnk írja: itt teljes a demokrácia, egyenrangúként érvel, vitázik a professzor, a gimnáziumi igazgató és az általános iskolai tanár.)

– A szervezők mindig gondoskodnak író-olvasó és előadóművész-közönség találkozóiról, filmbemutatóiról, változatos kulturális műsorokról. (Itt is oldott, közvetlen a hangulat.) Humorral a táborlakók maguk szolgálnak búcsúestjükön.

– Kirándulás, városnézés is van, a helyi adottságok szerint.

A táborok maradandó élményét rögzítik a beszámolók. Ismét csak szemelvényesen: Nagyon sokat tanultam, s csodálatos volt olyan emberekkel együtt lenni, akik tudják egymást szeretni, becsülni. – Közülük sokan egész személyiségükkel nagy hatással voltak rám. – Jó lenne egy olyan országos tábor, ahol mozgalmunk valamennyi régi és új tagja megismerkedhetne egymással!

Talán egyszer ez is megvalósul...

Miskolczi Margit

Ez évben a körvezetők táborát a *Szolnok megyeiek* rendezték meg *Kisújszálláson*. – A szerzőről, aki a táboroknak állandó foglalkozásvezetője, lapunk e számában olvashatunk, az idei *Kazinczy-díjasok* között.

A rovat szerkesztő

## POLYGLOTT ÚTIKALAUZOK MAGYAR NYELVEN

A „Polyglott Verlag dr. Bolte KG, München” útikalauzal a világon mindenhol megtalálhatók.

Eddig 235 országról, illetve városról jelent meg Polyglott-könyv: Európában 164, Európán kívül 71.

A (11,7 x 19,4 cm) zsebkönyv mindegyike 64 oldalon ad az utazáshoz nélkülözhetetlen információt turisták számára. A számos grafikával és térképpel kiegészített útikalauz útvonalat és útitervet is ajánl. Az eddig német nyelven megjelent zsebkönyvek ebben az évben magyar nyelven is kaphatók lesznek.

A PEGAZUS Utazási Iroda, Részvénytársaság megvásárolta a zsebkönyv licencét, segítve ezáltal a magyar turisták tájékozódását Európában és Európán kívül. A magyarok által legkedveltebb országokról, illetve városokról jelenik meg a közeljövőben Polyglott útikalauz.

  
**PEGAZUS**  
RÉSZVÉNYTÁRSASÁG



# Erasmus a nyelvtanórán

A közelmúltban lehetőségem nyílt arra, hogy gyakorlóiskolai magyartanárként nyelvtan- és irodalomórát megnézzem, s a látottak elemzése után kötetlenül is beszélgessek a középkorú vagy nyugdíj előtt álló kollégákkal. A szakmai témák mellett tanárjelöltjeikről is szó esett, s valamennyien elkeseredetten állapították meg róluk, hogy – tisztelet a kivételnek – egyre gyengébben vannak felkészülve, s egyre csökkenő a hivatástudatuk. A jelenség ismert okainak és megnyilvánulásainak felsorolását kiegészítették egy ritkán hallható megállapítással is: a tanárjelöltek nem vállalják a tanár szociális szerepét, nem tanári alapállásból kommunikálnak. Ez a megjegyzés azt jelenti, hogy a felnövő új tanárnemzedék nem alakítja ki saját metanyelvét.

Az eredményesen kommunikáló tanár metanyelve három területre vonatkozik: a) magára a tanított tárgyra, annak anyagára, szakkifejezéseire (nagy részt ezekre épülve és beolvaszva a tanár egyéni magyarázó hasonlatait, sőt metaforáit); b) az oktatási folyamatra; c) az osztály és a tanár közötti kommunikációra, emberi kapcsolatokra. A tanári metakommunikáció utóbbi két eleme valóban az oktatásban eltöltött évek számával egyenes arányban fejlődik, finomodik; az első vonatkozású réteg azonban nem gyakorlat, hanem szakmai felkészültség függvénye. Ez utóbbinak a minősége ma jogosan megkérdőjelezhető.

Miért olyan fontos ez a téma?

1990-ben Nyugat-Európában megkezdődik az Erasmus-program, melynek lényege, hogy megfelelő előkészületek után a térség összes – természetesen azonos szakosodású – felsőfokú tanintézetének képzési rendszere s ezek tartalma nagyrészt egységes lesz. A közelmúltban több kelet-európai ország, köztük hazánk is, bejelentette csatlakozási szándékát. Felvetődik a kérdés: reális-e a jelenlegi helyzetben ez a szándék? A belépés szükségességéhez nem férhet kétség, kérdéses azonban: képes-e jelenlegi oktatásunk eleget tenni az Erasmushoz való csatlakozás feltételeinek.

Napjainkban a tanintézetekre nagy nyomás nehezedik, ugyanis számos, társadalmunk által meg nem oldott feladatot utalnak hatáskörükbe. Az oktatás hatékonyságát meghatározandó, két alapelveit hangsúlyoznak a szakemberek: 1. az iskola szilárd, magasán kvalifikált tudást nyújtson; 2. ez a tudás úgy struktúráldíkjék, hogy tulajdonosát alkalmassá tegye a szükséges „fejcserekre”, azaz – különös tekintettel a jelen gazdasági helyzetre – legfeljebb két esztendő alatt az egyén új feladataira legyen átképezhető.

Hogyan érinti mindez az anyanyelvi oktatást?

A tanárjelöltek felkészültsége kapcsán leírtak csak a jéghegy csúcsát jelzik. Ha eredményeket akarunk elérni, két irányból kell megközelítenünk a jelenlegi oktatási rendszert. Egyrészt meg kell oldani a pályán lévők informálását, át- és továbbképzését az új követelményeknek megfelelően, másrészt azonnali hatállyal át kell alakítani a tanárképzés jelenlegi struktúráját. Ez utóbbi feladat kapcsán több, jó eredménnyel kecsegtető terv van kialakulóban. Ezek lényegében megegyeznek abban, hogy a jövőben tanárok és kutatók számára egyaránt ugyanazon magas színvonalú, igényes, szigorú követelményrendszerű szakmai képzést kell nyújtani, majd ennek lezárulta után kell következnie a pedagógusképzés időszakának. Tanárok, tanárjelöltek, diákok véleménye megegyezik abban, hogy a legelső lépés a szigorú alkalmassági vizsgálat (mely természetesen hosszabb megismerő folyamat, s nem egy pár percnyi felületes beszélgetés alapján történő válogatás). Ez kiemeli az ígéretes tanáregyeniségeket, lehetővé teszi számukra, hogy gyakorlati nevelőmunka keretében minden korosztállyal kapcsolatba kerülhessenek, s így kiválaszthassák közülük azt, amellyel a továbbiakban foglalkozni akarnak. Az ezt követő képzésük kettős célú. Egyrészt a gyakorlatban sikeresen kommunikáló, nevelési problémákat jól megoldó nevelők képzése, másrészt az oktatás elméletében jártas, minél több lehetséges módszert ismerő, ezeket elemezni és helyesen alkalmazni tudó tudóstanárrá képzése, aki így felfegyverkezve valóra tudja váltani a tanszabadságot.

Ahhoz, hogy a felsorolt elvárások megvalósulhassanak, át kell alakítani a pedagógusképzés eddigi szakmai struktúráját is. Elgondolkodtató, hogy a bölcsészettudományi karok jövőben tanárai milyen „tudásban szenvednek hiányt”. Jelenleg – s ezt a tanárjelölt hallgatók is erősen sérelemzik – nem tanulnak logikát, beszédművelést és beszédtechnikát. Pszichológiai ismereteik felületesek és elméletiek. Hiányzik a konkrét gyakorlat és ennek alapos elemzése. A megoldás valamilyen tutor-rendszerű képzés lehetne, amelyben az elméletileg is jól képzett, nagy tapasztalatú, iskolai gyakorlatot szerzett oktató segítséget adhat a jelöltnek, s közben valódi képet alkothat annak tanári alkalmasságáról, fejlődéséről. A felvázolt elképzelés megvalósítása természetesen hosszabb távra adna programot a felsőoktatás megszerzésében.

A probléma másik oldala legalább annyira súlyos, mint a tanárképzés átalakítása. Mi legyen a jelenleg (nagyon nehéz körülmények között) tanító pedagógusokkal? Az anyanyelvi nevelés

valamennyi problémája és ezek vonzatai az ő vállukon nyugszanak, s a majdan megvalósuló tanszabadság is őket fogja „boldogítani”. Sokan az oktatás liberalizálásától várják a gondok megszűnését, arról azonban elfeledkeznek, hogy aki soha nem látott maga előtt több lehetőséget, s nem volt valódi képe elvégzett munkájáról, az aligha fog tudni máról holnapra alapvető újításokat meghonosítani. A tanítás szabadságának azt kell jelentenie, hogy a nemzeti tantervet, amely európai színvonalú és igényes, mindenki azzal a módszerrel tanítsa, amely a legjobban megfelel pedagógusi kvalitásainak, megjelenésének, iskolatípusának, osztályának. Ehhez azonban meg kell ismertetni a pedagógusokat a modern anyanyelvi nevelés lehetséges szakmai és metodikai rendszerével, felfogásaival. Így és csak így lesz reális a tanszabadság, s ezzel a módszerrel kerülhető el, hogy a régiek helyett új kötelező korlátokat adjunk a választási, döntési lehetőségek helyett a tanári munkához.

Tennivalókból tehát van bőven, s mindez mind sürgetőbb, mert már részben késésben vagyunk. Első lépésként felmenő rendszerben fel kell mérni (hogy a különböző oktatási intézmények felkészülhessenek rá): milyen problémákkal kell megküzdeni a jelenleg felnövekvő tanulónemzedék nevelése során. Tudomásul kell vennünk, ki kell mondanunk, s amennyire lehet, orvosolnunk kell az anyanyelvi oktatás meglévő hiányosságait. Országosan választ kell keresnünk a következő kérdésekre: jelenleg milyen olvasási-írási rendszereket alkalmaznak az oktatásban (a felmenő szintek elemzésével mutassuk meg, melyik módszer milyen hatásokkal válik be), mik e rendszerek rejtett hibái, s ezek hogyan jelentkeznek a felmenő szinteken; milyen nyelvtudományi iskolák élnek az anyanyelvi oktatásban; él-e még a pedagógusokban valamilyen nyelvi eszmény, s mennyire adható ez át a diákoknak; mennyire lehet egységesen ugyanazt tanítani az egész országban; alkalmazhatók-e a meglévő tankönyvek; milyen hatásokkal az anyanyelvi érettségi; s végül, hogyan függ össze az anyanyelvi oktatás az idegen nyelvek oktatásával, annak hatásokkal, illetve az irodalomtanítással, s mindez hogyan illeszthető a kialakuló európai anyanyelvoktatási rendszerhez.

Az Édes Anyanyelvünk és az ELTE BTK mai magyar nyelvi tanszékének módszertani csoportja szívesen fogad minden ezzel kapcsolatos megjegyzést, véleményt, elgondolást az intézményesített kutatás és tankönyvírás segítése érdekében.

Lucza Katalin